

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК**

О.Ф.ЯЦИНА

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У
ПЕРІОД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ: ПРАКТИКА ВИВЧЕННЯ
ДЕЯКИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Ужгород - 2021

УДК
ББК
Я- 93

Розвиток професійної компетентності студентів у період професійної підготовки: практика вивчення деяких психологічних дисциплін. Навчально-методичний посібник для підготовки студентів, які навчаються за спеціальністю 053 – «Психологія»; автор-укладач.: О. Ф. Яцина. Ужгород. 2021. 65 с.

Рекомендовано Методичною радою факультету суспільних наук ДВНЗ «УжНУ» (протокол № від р.).

Автор-укладач: **Яцина Олена Федорівна**, доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології Ужгородського національного університету

Рецензенти: **Кочубейник О. М.**, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії психології політико-правових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

Староста В. І., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Ужгородського національного університету

Комп'ютерна верстка: **Тополянський С. І.**, провідний інженер, старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи Ужгородського національного університету

В навчально-методичному посібнику розкрито теоретичні основи самостійної роботи студентів та методичні рекомендації з її організації з метою розвитку професійної компетентності майбутніх спеціалістів-психологів. Особливість посібника – у єдності теорії, технологій і практичного досвіду авторки. Додатки мають прикладний характер і містять алгоритми виконання, приклади, критерії оцінювання змісту завдань в контексті навчальних дисциплін «Історія психології», «Психологія сім'ї» та «Психологія спілкування».

Призначення навчально-методичного посібника – допомога викладачам у проектуванні завдань самостійної роботи, навчально-дослідних робіт, ситуаційних задач, тощо. Матеріали посібника матимуть практичний зміст для тих, хто цікавиться проблемами підвищення якості підготовки майбутніх фахівців.

ЗМІСТ

Вступ	
Розділ 1. Теоретичні та методичні основи організації самостійної роботи студентів.....	
1.1. Самостійна робота – засіб організації навчально-пізнавальної діяльності студентів та їхньої професійної компетентності як майбутніх спеціалістів.....	
1.2. Види самостійної та індивідуальної роботи студентів.....	
Розділ 2. Технології організації самостійної та індивідуальної роботи студентів.....	
2.1. Загальні рекомендації з організації та оцінки самостійної роботи студентів..	
2.1.1. Рекомендації зі складання навчальних запитань: таксономічний підхід Б. Блума	
2.2. Досвід організації самостійної та індивідуальної роботи студентів за спеціальністю 053 – «Психологія»	
2.2.1. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів з навчальної дисципліни «Історія психології».....	
2.2.2. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів з навчальної дисципліни «Психологія сім'ї».....	
2.2.3. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів з навчальної дисципліни «Психологія спілкування»	
Висновки	
Список використаної літератури	
Додатки	
Додаток А. Ієрархічна характеристика рівнів засвоєння когнітивної групи цілей навчання за Б. Блумом.....	
Додаток Б. Мовленнєві стандарти та список дієслів, які використовуються в дослідницькій роботі.....	
Додаток В. Презентація результатів самостійної роботи студентів-психологів.....	

*Минуле і сучасне – це наші засоби:
тільки майбутнє – це наша мета*

Б. Паскаль

ВСТУП

Спрямування сучасних трансформаційних процесів в освіті України до європейських стандартів, де узгоджуються ринок праці з ринком освітніх послуг, вимагає оновлення процесу професійної підготовки студентів у вищій школі. У зв'язку з цим одним із пріоритетних напрямків визнано становлення в сучасній вищій професійній освіті компетентнісної парадигми, яка базується на компетентнісному підході й означає практичне здійснення зв'язку сфери вищої професійної освіти зі сферою праці [3]. Реалізація цього глобального завдання має забезпечити підготовку висококваліфікованих конкурентоздатних спеціалістів, які поєднують якісну фахову підготовку з умінням самостійно і нестандартно мислити в умовах мінливості соціальної реальності. На нашу думку, це означає, що майбутні фахівці, набуваючи міцні знання, можуть аргументувати власні позиції та обрати поведінкові стратегії, адекватні професійній комунікативній ситуації; маючи досвід дослідницької діяльності, можуть використати його для вирішення різнопланових завдань з обраного профілю; оволодіваючи професійними вміннями та навичками, задовольняють потребу в самовдосконаленні. Зазначене формується саме в процесі самостійної роботи студентів (СРС), здійснення якої з урахуванням інноваційних методів навчання, забезпечують викладачі вищої школи. Слід відмітити, що в умовах глобальних трансформацій проблематика інноваційних методів навчання виходить на широкі наукові проєкції і має свій прикладний потенціал відносно освітніх методик, форм і методів викладання у вищій школі.

Нормативні документи Міністерства освіти і науки України визнають СРС основним видом навчально-пізнавальної діяльності студентів, в якій викладач повинен стати не тільки транслятором наукової інформації, а й організатором СРС і у такий спосіб формувати навички репродуктивної й творчої діяльності та інтерес до навчального предмету. Тому основним завданням викладача у вищій школі стає не репродуктивне викладання набору готових знань, а організація активної самостійної роботи студентів [14].

Шлях удосконалення навчальної діяльності в сучасних умовах пов'язано з впровадженням інформаційних технологій, які не тільки спонукають студентів вишів до творчої пошукової діяльності, сприяють їхньому професійному становленню, дають можливість розвитку їхньої особистості, але й створюють умови для формування необхідних якостей взаємодії в сучасному суспільстві.

Вагомими у цьому процесі є дистанційні методи навчання [10; 23]. Відповідно до зазначеного, під дистанційним навчанням розуміється індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається, в основному, за

опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. Таким чином, дистанційне навчання, передусім, ґрунтується на принципах самостійного навчання та дає можливість студентам, незважаючи на віддаленість від викладача в просторі й у часі, підтримувати діалог за допомогою різних засобів комунікацій.

Досліджуючи використання інформаційних технологій та технологій дистанційного навчання в самостійній роботі студентів, Н. Бойко вважає, що вони здійснюють серйозний прорив у сфері освіти і цілком реально, що через деякий час дистанційна освіта буде стояти на одному рівні з очною формою навчання, маючи при цьому цілий ряд переваг [2, 63-69]. Наразі, зарубіжні університети вже надають освітні послуги засобами дистанційного навчання і впроваджують вивчення курсів в електронному вигляді [53, 1-14].

В умовах пандемії COVID-19 зазнали змін майже всі звичні нам процеси, піднялося багато важливих проблем і у вищій освіті. Нам прийшлося пристосовуватись до віддаленої роботи. І це дозволило оцінити й переглянути традиційні форми і види навчання та активно застосовувати різні технології, які вже давно стали невід'ємною частиною нашого життя, та ще не були випробувані у режимі дистанційного навчання. У підсумку перспективною освітньою технологією у закладах вищої освіти України виявився змішаний підхід до навчання.

Термін «змішане (гібридне) навчання» [50] К. Бонк і Ч. Грехем, інші [49; 52] визначають як результат інтегрування он-лайн курсів (30%-70%) з традиційними класними заходами, які проведені згідно з плановим, педагогічно перевіреним технологічним підходом. Відтак, змішане (інші терміни: гібридне, комбіноване) навчання формується із традиційних форм навчання: очної та дистанційної. Це дозволяє скористатися гнучкістю і зручністю дистанційного курсу та перевагами аудиторного заняття. Комбінація аудиторного та електронного навчання виявляється у тому, що одна частина пізнавальної діяльності суб'єктів навчання відбувається аудиторно під безпосереднім керівництвом педагога, а друга полягає в активній самостійній позааудиторній роботі студентів з електронними ресурсами [41]. На думку О. Кривоноса, змішане навчання – це освітня концепція, в рамках якої учень отримує знання і самостійно (он-лайн), і очно (з викладачем) [18]. Таке навчання включає комбінацію різноманітних форм і систем: 1) аудиторне навчання в присутності викладача, що передбачає безпосередній контакт студентів та викладачів; 2) інтерактивне навчання – навчання в мережі, яке здійснюється за допомогою інструментального середовища (електронний навчальний курс, віртуальні класи та лабораторії, конференцзв'язок, форуми, чати, блоги), 3) аудиторне чи позааудиторне навчання засобами розроблених нових навчальних ресурсів і з використанням хмарних технологій.

Потреба в обміні новими знаннями та можливостями примінення їх в умовах дистанційного навчання, виявляється в опануванні різних форм комунікації в мережі: «лайки», «дизлайки», «класи», «емоджі», «стікери»,

«голосові повідомлення», «відеозв'язок», тощо. У виборі форм і видів використання сучасних ІТ-технологій розвивається інформаційно-психологічна компетентність; рефлексується установка на саморозвиток і самоосвіту; проектуються життєво-професійні стратегії щодо подальшого конструювання власного життєтворення.

Отриманий досвід комунікації створює нові можливості для вдосконалення форм і методів передачі знань та формування навичок у нових освітніх умовах, сприяє підвищенню інтересу до обміну думками, до дискусій з проблемних професійних питань чи світоглядних тем. У практиці більшості закладів освіти, як правило, проводять навчання за змішаною системою навчання. Це дозволяє поєднати можливості синхронного (заняття відбуваються в режимі реального часу у формі вебінарів на платформі відеоконференцій Zoom, Google Meet) та асинхронного (дидактичні матеріали розміщуються на платформі Moodle) режимів. У такий спосіб активуються мисленнєві процеси: аналіз, порівняння, узагальнення змісту навчальних матеріалів, що утворюють підґрунтя інтелектуальної, логіко-мисленевої діяльності, спрямованої на рішення практичних завдань. Логічно, що за такого підходу на основі основи загальних здібностей формується аналітична компетентність. Вона є головним компонентом здатності теоретизувати, знаходити причинно-наслідкові зв'язки між явищами і необхідна для успішного освоєння різних видів діяльності.

За визначенням вітчизняних авторів В. Кухаренка, А. Стрюка, Ю. Триуса, змішане навчання – це цілеспрямований процес здобування знань, набуття вмій та навичок в умовах інтеграції аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності суб'єктів освітнього процесу на основі впровадження і взаємного доповнення технологій традиційного, електронного, дистанційного та мобільного навчання за наявності самоконтролю студента за часом, місцем, маршрутами та темпом навчання [17].

Очевидною перевагою змішаного (комбінованого) навчання у порівнянні з іншими освітніми технологіями вважається комбінація різних технологій в єдиний інтегрований навчальний підхід [55; 11], що дозволяє вирішувати наступні завдання:

- розширити освітні можливості студентів за рахунок доступності та гнучкості, врахування їх індивідуальних освітніх потреб, а також темпу й ритму навчального матеріалу;
- стимулювати формування суб'єктної позиції студента: підвищення його мотивації, самостійності, соціальної активності, рефлексії та самоаналізу і, як наслідок, підвищення ефективності освітнього процесу в цілому;
- трансформувати стиль викладача: перейти від трансляції знань до інтерактивної взаємодії зі студентом, що сприятиме формуванню процесу конструювання власного досвіду;
- персоналізувати освітній процес: самостійно визначати свої навчальні цілі, способи їх досягнення, враховуючи власні освітні потреби, інтереси та здібності, де викладач є тьютором [36, 54-64].

Начасі впровадження у навчальний процес ВНЗ елементів електронного навчання, що дають змогу ефективно організувати комунікацію викладач-студент. Відповідно до цього перед викладачем постають запитання: як розробити сучасні методи і форми організації СРС на високому рівні розвитку науки; як на основі самостійної роботи формувати професійні компетенції у майбутнього спеціаліста; як теоретичним навчальним матеріалом посилити практичну складову професійної підготовки студентів.

З огляду на зазначене, структура пропонованого навчально-методичного посібника включає два розділи, які логічно пов'язані між собою. Перший розділ знайомить з теоретичними і методичними основами організації СРС у вищій школі. У другому розділі представлено практичний досвід роботи авторки над змістом самостійної, навчально-дослідної роботи у процесі викладання деяких психологічних дисциплін.

Авторка має надію, що пропонований навчально-методичний посібник стане джерелом саморозвитку викладачів, мотиватором перетворення власних дій і взаємодій в системі викладач-студент та допоможе у проектування і організації СРС задля формування професійної компетентності майбутніх спеціалістів.

**Розділ 1. Теоретичні та методичні основи організації
самостійної роботи студентів**

**1.1. Самостійна робота – засіб організації навчально-пізнавальної
діяльності студентів та їхньої професійної компетентності як
майбутніх спеціалістів**

Вивчення напрямків розвитку теорії організації бере свій початок з глибокої давнини в роботах давньогрецьких просвітників Архита, Аристоксена, Сократа, Платона, Аристотеля. Філософи визнавали і доводили значущість усвідомленого самостійного пізнання. В працях Я. А. Коменського чільними були організаційно-практичні питання самостійної діяльності. Просвітник довів необхідність розробки проблеми організації діяльності вчителя та аналізу природи діяльності учня, означивши її як «дидакто-методичне» дослідження. К. Д. Ушинський самостійну роботу розглядав не тільки як об'єкт дослідження, а як інструмент розвитку особистості. Психолого-дидактичний підхід, розроблений вченим, став підставою для подальших досліджень в цьому напрямку.

На сучасному етапі розвитку науки відбувається подальше дослідження проблем організації СРС, при цьому ухил робиться на розвиткові умінь і навичок самоосвіти [1], стимулюванні активності, формуванні самостійності, пізнавального інтересу студентів.

У науковій літературі суть самостійної роботи студентів розглядають, як:

- самостійний пошук необхідної інформації, набуття знань, їхнього використання для розв'язання навчальних, наукових і професійних завдань (С. Архангельський);
- діяльність, що складається з багатьох елементів: творчого сприйняття й осмислення навчального матеріалу в ході лекції, підготовки до занять, екзаменів, заліків, виконання курсових і дипломних робіт (О. Молібог);
- різноманітні види індивідуальної, групової пізнавальної діяльності студентів на заняттях або в позааудиторний час без безпосереднього керівництва, але під наглядом викладача (Р. Нізамов);
- як систему заходів, спрямованих на виховання активності й самостійності особистості, набуття вмінь і навичок раціонального отримання корисної інформації (Б. Іоганзен);
- систему організації педагогічних умов, що забезпечують управління навчальною діяльністю, яка відбувається за відсутності викладача (В. Антропов В. Граф, Л. Рибалко [31, 63-69];

- виконання різних завдань навчального, виробничого, дослідницького й самоосвітнього характеру, які виступають як засіб засвоєння професійних знань, способів пізнавальної й професійної діяльності, формування вмінь і навичок творчої діяльності й професійної майстерності (М. Гарунов) [45, 337-349];

- як взаємодію всіх суб'єктів освітнього процесу і самостійне виконання окремих операцій без участі викладача з проведенням самоконтролю (В. Андрєєва, Л. Антропова) [39].

Резюмуючи вище викладене, СРС розглядається, як:

1) різновид діяльності, що стимулює активність, самостійність, пізнавальний інтерес;

2) система заходів, що забезпечує керівництво самостійною діяльністю студентів.

Метою і завданнями самостійної роботи, на думку сучасних науковців, є:

- формування самостійності суб'єкта, що навчається (В. Козаков, А. Цюприк) [46, 100-108];

- розвиток внутрішньої і зовнішньої самоорганізації майбутнього фахівця (Л. Григоренко);

- втілення в життя принципу індивідуального підходу до навчання (В. Євдокімов, І. Прокопенко);

- оволодіння не лише знаннями, вміннями й навичками, але і якостями, необхідними для досягнення певного рівня компетентності на визначеному етапі навчання, розвитку ініціативи, саморегуляції, творчого підходу до виконання самостійних робіт, врахування унікальності кожної особистості (Т. Агапова, В. Євдокімов, В. Луценко, Г. Пономарьова, О. Трофімов);

- створення умов для розкриття і розвитку внутрішнього потенціалу майбутнього фахівця, формування його позитивної «Я»-концепції в процесі опанування основ професійної діяльності (Л. Рибалко) [45, 337-349].

У цьому контексті вирізняються положення П. Підкасистого [28], на думку якого, самостійна робота у вищій школі є специфічним педагогічним засобом організації й управління самостійною діяльністю в навчальному процесі. При цьому, на думку науковця, самостійна робота представляє собою і навчальне завдання, тобто об'єкт діяльності студента, пропонований викладачем чи передбачений навчальною програмою або посібником, і форму прояву певного способу діяльності, спрямованого на виконання відповідного навчального завдання, а саме, спосіб діяльності людини або задля отримання зовсім нового, раніше невідомого їй, знання, або задля впорядкування, поглиблення вже наявних знань.

Натомість Н. Бордовська проблематизує інше бачення порушеного питання. Важко не погодитись з думками дослідниці, яка звертає увагу на те, що 1) реалізований викладачем зміст СРС безпосередньо не пов'язаний з цілями формування конкретних компетенцій; 2) значний обсяг завдань, які пропонуються студентам, не виконується взагалі чи виконується формально чи списується з доступних джерел; 3) недостатня цілеспрямованість, варіативність

і слабкий контроль не можуть забезпечити якісну реалізацію завдань, що поставлені перед СРС [43, 6].

Усе вищезназначене свідчить про те, що СРС розглядається і як засіб організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, і як засіб їхньої професійної компетентності як майбутніх спеціалістів. По суті, самостійна робота, що здійснюється як пізнавальна діяльність, перетворюється на засіб формування особистісних якостей: самостійності, активності, творчого ставлення до навчальної інформації. При цьому варто погодитись із висновками О. Малихіна про те, що професіоналізація й індивідуалізація змісту самостійної навчальної діяльності студентів засобами проблемного та інтерактивного навчання дозволяє забезпечити проекцію всієї самостійної навчальної діяльності (від мотивації до усвідомлення рефлексивної позиції) на майбутню професію [20]. Варта уваги думка про те, що створюючи/вдосконалюючи форми і методи інтеракції викладач-студент, дослідники нагадують про компетентнісну парадигму освіти, яка регламентує, що тільки ті знання, які людина набула самостійно, завдяки власному досвіду, думці й діям, стають справді її здобутком. У зв'язку з цим організація СРС повинна будуватися так, щоб розвивати у студента уміння вчитися, формувати його здібності до саморозвитку, творчого застосування отриманих знань, способів адаптації до професійної діяльності [14, 76-80].

Принципово новим підходом до організації СРС, як зазначає Н. Бойко, є використання *мережевих технологій та телекомунікацій*, що надає доступ студентам до значного обсягу інформаційних ресурсів. Розгалужені пошукові можливості мережевих систем дають змогу оперативно знаходити потрібну інформацію, допомагають перейти від звичайного отримання інформації до активної участі студента в її пошуку [2, 63-69].

Проведений огляд підходів до проблеми організації СРС в освітньому процесі окреслює його багатоаспектність, складність та артикулює про посилення уваги до СРС у структурі вищої освіти. Згідно з цим, чільним завданням залишається пошук шляхів активізації СРС, кінцевим результатом якого є уміння студента самостійно обирати джерела інформації, долучатися до етики міжособового спілкування в Інтернет-мережі, оволодіння мистецтвом об'єктивної і цільової оцінки власного потенціалу, своїх ділових і особистісних якостей [33].

1.2. Види самостійної та індивідуальної роботи студентів

Способи навчити завжди хвилюють викладачів. В практиці навчання кожен тип самостійної роботи представлений різноманітністю *видів робіт*.

Одним із видів самостійної роботи студентів є участь у семінарських і практичних заняттях.

Семінарське заняття (лат. *seminarium* – розсадник) – вид навчальних занять студентів, який передбачає самостійне вивчення студентами за завданням викладача окремих питань і тем лекційного курсу з наочним

оформленням матеріалу у вигляді реферату, доповіді, повідомлення тощо (М. Фіцула). Семінарські заняття тісно пов'язані з лекційними та іншими формами організації навчальної роботи у ВНЗ і зорієнтовані на формування у студентів умінь і навичок самостійно здобувати знання. Також під семінарським заняттям розуміють форму навчального заняття, за якої викладач організовує дискусію із завчасно визначених тем, до яких студенти готують тези відповідей або індивідуально виконані реферати-доповіді (З. Курлянд). Виділяють *семінар-диспут (дискусія), семінар-практикум, спецсемінар, просемінар, семінар-розгорнута бесіда, семінар-доповідь, семінар-розв'язування задач, семінар-конференція, семінар-мозкова атака, тощо*.

Практичне (грец. *prakticos* – діяльний) *заняття* – форма навчального заняття, коли педагог організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчального предмета і формує уміння та навички з їхнього практичного застосування шляхом індивідуального виконання відповідно сформульованих завдань (С. Гончаренко).

Самостійну роботу студентів класифікують за різними критеріями:

1. З урахуванням місця і часу проведення, характером керівництва і способом здійснення контролю за її якістю з боку викладача виокремлюють:

- самостійну роботу студентів на аудиторних заняттях
- позааудиторну самостійну роботу
- самостійну роботу під контролем викладача – індивідуальні заняття з викладачем.

2. За рівнем обов'язковості виокремлюють:

- обов'язкову, окреслену навчальними планами і робочими програмами (підготовка до лекцій, практичних робіт та різновиди завдань, які виконуються під час ознайомлювальної, навчальної, виробничої, переддипломної практики; підготовка і захист дипломних та курсових робіт)
- бажану (участь у наукових гуртках, конференціях, підготовка наукових тез, статей, доповідей, рецензування робіт інших студентів)
- добровільну (участь у різноманітних конкурсах, олімпіадах).

3. З огляду на рівень прояву творчості студентів виокремлюють:

- репродуктивну самостійну роботу, що здійснюється за певним зразком (розв'язування типових задач, заповнення схем, таблиць, виконання тренувальних завдань, що вимагають осмислення, запам'ятовування і простого відтворення раніше отриманих знань)
- реконструктивну самостійну роботу, яка передбачає слухання і доповнення лекцій викладача, складання планів, конспектів, тез та ін.
- евристичну самостійну роботу, спрямовану на вирішення проблемних завдань, отримання нової інформації, її структурування і використання в нових ситуаціях (складання опорних конспектів, схем-конспектів, анотацій, побудову технологічних карт, розв'язання творчих завдань)

- дослідницьку самостійну роботу, яка орієнтована на проведення наукових/навчальних досліджень (експериментування, проектування приладів, макетів, теоретичні дослідження та ін.).

Латинське прислів'я засвідчує: «Libri – amici, libri – legentibus» (Книжки – друзі, книжки – вчителі). У самоосвітній діяльності джерелом інформації і порадиником студенту є книга. Для оволодіння навчальним матеріалом можна пропонувати студентам традиційні методи самостійної роботи з друкованим джерелом:

Складання плану прочитаного. План – короткий, логічно побудований перелік запитань, який розкриває зміст прочитаного. Щоб скласти план, студент повинен виділити головні думки, встановити зв'язки, співвідношення між ними, чітко і коротко сформулювати висновки.

Складання тез. Тези (гр. thesis – положення, твердження): 1) положення, висловлені в книзі, доповіді, статті, виписані своїми словами і розміщені в логічній послідовності; 2) коротко сформульовані положення (ідеї) доповіді, статті, лекції тощо.

Конспектування – це стислий письмовий виклад прочитаного матеріалу, лекції, статті. Конспект містить приклади, доведення, аргументи, власні думки тощо. «Хто записує, той читає двічі» – вважали давні римляни. Сама етимологія слова «конспект» (лат. conspectus – огляд) дає ключ до розуміння суті його як продукту діяльності.

Анотація (лат. annotatio – зауваження, примітка) – коротка (10-20 рядків) узагальнювальна характеристика книги або статті, що може містити їх короткий зміст та оцінку і слугує для орієнтування в пошуках потрібного матеріалу. Для складання анотації слід визначити, кому вона адресована, ким і з якою метою може бути використана.

Цитата (лат. cito – наводжу) – дослівно відтворений фрагмент першоджерела з указівкою на автора, повну назву його роботи, місце, рік видання і сторінку. Цитування використовують для підтвердження власної думки.

Глосарій – укладання термінологічного словника з теми з наступним поясненням змісту понять. Така робота позитивно впливає на поліпшення культури мови, збагачення лексичного запасу та оволодіння науковою термінологією.

Рецензія (лат. recensio – огляд, обстеження) – коротка критична оцінка наукової доповіді, статті, реферату, наукової роботи, лекції. У рецензії здійснюється аналіз позитивних сторін і недоліків прочитаного, пропонуються аргументовані рекомендації щодо можливого удосконалення змісту чи форми подання. Рецензію слід підкріплювати науково обґрунтованими доказами, фактами, поясненнями.

Реферування (від лат. refero – повідомляю) – це письмовий огляд наукових та інших джерел з обраної теми або стислий виклад у письмовому вигляді змісту наукової праці, що засвідчує знання з певної теми, розуміння основних підходів до вирішення конкретної проблеми, а також відображає власні погляди

майбутнього фахівця та демонструє його вміння аналізувати і осмислювати явища й процеси на основі теоретичних знань.

Есе (франц. *essai* – спроба, намір, начерк) – невеликий за обсягом прозовий твір, який має довільну структуру й композицію і висвітлює індивідуальні думки та позицію стосовно конкретної проблеми та не претендує на вичерпне і повне тлумачення обраної теми.

Портфоліо – накопичення власних доробків учбових досягнень, у тому числі статей в наукових журналах, методичних вказівок/рекомендацій, розробка ділових і рольових ігор, тощо.

Серед «модних» методів СРС варто звернути увагу на метод створення квазіпрофесійних ситуацій, метод проєктів, кейс-метод (*case-study*), портфоліо, роботу в команді (коучинг). Про особливості організації та застосування означених методів написано чимало наукових праць та робіт практичного спрямування, проте й досі дискусивними лишаються питання практики створення і використання їх в учбовому процесі. Доцільність використання перелічених методів в організації СРС для вивчення психологічних дисциплін важко переоцінити. Зокрема, в кейсі описується певна ситуація, на основі якої можна розвивати у студентів певні професійні навички. Тому даний метод розглядається як дослідницький, що містить у собі аналітичні процедури, та розвивальний, що включає формування особистісних якостей студентів. Як різновид проєктної технології метод виступає й у вигляді технічного завдання й джерела інформації для усвідомлення варіантів ефективних дій.

Технологія підготовки з використанням кейсів виникла на початку ХХ ст., в 1908 році, в Школі бізнесу Гарвардського університету. Коли було відкрито Школу, з'ясувалося, що літератури для організації навчання немає, тому було прийнято рішення опитати бізнесменів та описати їх діяльність в підручниках. Отже, в основу методу бізнес-кейсів було покладено *принцип прецеденту*, який на той час вже отримав широке поширення при підготовці студентів на юридичному факультеті. В 1910 р. професор Копленд (*Copeland*) став першим, хто організовував студентські дискусії за підсумками аналізу конкретних ситуацій (*case studies*) з життя бізнесу. Перша збірка кейсів (бізнес-кейсів) була опублікована в 1921 році (*The Case Method at the Harvard Business School*), проте найбільшого поширення підготовка за допомогою кейсів набула в середині минулого століття. *Кейс* – це головоломка, частини якої необхідно скласти, щоб отримати уявлення про те, що представляє собою ситуація та які можливі напрямки руху в цій ситуації. Кейс представляє собою спеціально підготовлений матеріал, в якому описуються певна ситуація, умови діяльності, проблематика та на основі якого можна розвивати у студентів певні професійні навички. Основна задача кейсу – зробити з того, хто його вирішує, «особу, яка приймає рішення» [12; 20, 109-117].

Технологічні особливості методу case-study:

1. Метод являє собою специфічний різновид *дослідницької аналітичної технології*, тобто містить у собі операції дослідницького процесу, аналітичні процедури.

2. Метод case-study виступає як *технологія колективного навчання*, найважливішими складовими якої виступають робота в групі (або підгрупах) і взаємний обмін інформацією.

3. Метод case-study у навчанні можна розглядати як *синергетичну технологію*, суть якої полягає в підготовці процедур занурення групи в ситуацію, формуванні ефектів примноження знання, «інсайтного осяяння», обміну відкриттями й т.п.

4. Метод case-study інтегрує в собі *технології розвиваючого навчання*, включаючи процедури індивідуального, групового й колективного розвитку, формування різноманітних особистісних якостей тих, кого навчають.

5. Метод case-study виступає як специфічний *різновид проектної технології*. У звичайній навчальній проектній технології йде процес вирішення наявної проблеми за допомогою спільної діяльності, тоді як у методі case-study іде формування проблеми й шляхів її розв'язку на підставі кейса, який виступає одночасно і у вигляді технічного завдання й джерела інформації для усвідомлення варіантів ефективних дій.

6. Метод case-study концентрує в собі значні досягнення технології «створення успіху». У ньому передбачається діяльність по активізації тих, кого навчають, стимулювання їх успіху, підкреслення досягнень. Саме досягнення успіху виступає однією з головних рушійних сил методу, формування стійкої позитивної мотивації, *нароцування пізнавальної активності* [9, 28-32].

Веб-квест (webquest) – це проблемне завдання з елементами рольової гри, для виконання якого використовуються інформаційні ресурси Інтернету. Веб-квест – це сайт в Інтернеті, з яким працюють студенти, виконуючи те або інше навчальне завдання. Розробляються веб-квести для інтеграції Інтернету в навчальний процес. Вони можуть охоплювати окрему проблему, тему, бути використані для міжпредметних зв'язків. В основі веб-квесту лежить індивідуальна або групова робота студентів (з розподілом ролей) за рішенням заданої проблеми з використанням інтернет-ресурсів, підготовлених викладачем [27].

Розробниками веб-квеста (Берні Додж та Том Марч, професори освітніх технологій Університету Сандієго (США)) визначено такі види завдань для веб-квестів:

- переказ – демонстрація розуміння теми на основі подання матеріалів з різних джерел в новому форматі: створення презентації, плаката, оповідання
- планування та проектування – розробка плану або проекту на основі заданих умов
- самопізнання – будь-які аспекти дослідження особистості
- компіляція – трансформація формату інформації, отриманої з різних джерел: створення віртуальної виставки, капсули часу, капсули культури
- творче завдання – творча робота в певному жанрі – створення відеоролика
- аналітична задача – пошук і систематизація інформації

- досягнення консенсусу – винесення рішення з гострої проблеми
- оцінка – обґрунтування певної точки зору
- переконання – схилення на свій бік опонентів, нейтрально налаштованих осіб
- наукові дослідження – вивчення різних явищ, фактів, відкриттів на основі он-лайн джерел [48].

Різновидом самостійної роботи є **індивідуальні завдання**. До індивідуальних завдань відносяться реферати, індивідуальні навчально-дослідні завдання, розрахункові, графічні, курсові та дипломні проекти (роботи), тощо. Їхнє виконання сприяє поглибленню і розширенню теоретичних знань студентів з окремих тем дисципліни, розвитку навичок самостійної роботи з навчальною та науковою літературою. Індивідуальні завдання студент виконує самостійно чи разом із групою, якщо це комплексна тематика, при консультуванні викладача.

Індивідуальні навчально-дослідні завдання (ІНДЗ) – вид позааудиторної індивідуальної роботи студента навчального, навчально-дослідницького чи проектно-конструкторського характеру, який використовується в процесі вивчення програмового матеріалу дисципліни і завершується контролем.

Означені вище технології відносять до активних методів навчання і використовують для активізації пізнавальної діяльності студентів. При цьому головним завданням викладача є організація СРС. Очевидно, що вища школа поступово, але неухильно переходить від передачі інформації до керівництва навчально-пізнавальною діяльністю, формування у студентів навичок самостійної творчої роботи. Організація самостійної роботи студентів надає можливості особистісного залучення студента до опанування професійною діяльністю та формує в нього професійні якості: відповідальність, креативність, інформаційну культуру, здатність до самоосвіти. Її продуктивність забезпечується поєднанням різноманітних форм навчальної діяльності та інноваційних методів навчання.

Зазначене дозволяє зробити висновок, що науково організована самостійна робота обумовлює активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів; навчає самостійно працювати з науковою та методичною літературою, здобувати необхідні знання, набувати практичні вміння й навички для професійної діяльності. Щоб самостійна робота була ефективною, студент має глибоко усвідомити її необхідність, мету й подальшу корисність для себе. Тому варто підкреслити, що виконання завдань самостійної роботи створює базу для формування внутрішньої мотивації навчання студентів. Як правило, студент, який володіє навичками самостійної роботи, активніше і глибше засвоює навчальний матеріал, виявляється краще підготовленим до творчої праці, до самоосвіти і професійної діяльності.

Отож, самостійна робота визначається готовністю до безперервного пошуку нового, актуального знання, до грамотного здійснення інформаційних процесів (пошуку, зберігання, переробки) – що є однією із професійних компетенцій фахівця в будь-якій галузі, яка визначає успішність його особистісного зростання і соціальну затребуваність.

*Якщо подарувати людині одну рибину –
вона буде сита один день.
Якщо подарувати дві рибини –
вона буде сита два дні.
Якщо навчити людину ловити рибу –
вона буде сита все життя*

Японське прислів'я

Розділ 2. Технологія організації самостійної та індивідуальної роботи студентів

2.1. Загальні рекомендації з організації та оцінки самостійної роботи студентів

Нові підходи до організації СР передбачають, що студенти працюватимуть з різними базами інформації; навчатися розбирати не тільки штучні ситуації, а й реальні; формуватимуть власну професійну позицію. Тому під час підготовки і проведення навчальних занять важливо пам'ятати про розвивальний метод навчання, згідно з яким важливо:

- використовувати такі прийоми активізації роботи студентів, як вільний вибір якості і складності запропонованих завдань;
- уможливити послідовне просування від легкого завдання до більш складного за допомогою різнорівневих завдань;
- розкрити потенційні можливості за допомогою завдань, що вимагають логічного мислення, творчого підходу;
- забезпечити зворотній зв'язок і розробити форми контролю і самоконтролю.

Завдання для СРС умовно розділяють на три блоки: «теоретичний», «професійно-орієнтований», «проектно-конструктивний».

1. Теоретичний блок спрямовано на активізацію комплексу пізнавальних умінь студентів: уміння працювати з джерелами, зокрема і першоджерелами – пошуково-бібліографічні уміння, аналітичні уміння, комунікативні, тощо.

2. Професійно-орієнтований блок призначений для виконання завдань професійного спрямування.

3. Проектно-конструктивний блок (проекування есплікується як форма творчого цілепокладання, що забезпечує єдність теорії та практики) покликаний реалізовувати студентські пошукові, дослідницькі, творчі проекти.

О. Романовський означає певні особливості етапів проектування для студентів-психологів. Вони полягають в: ознайомленні студентів з психологічною проблематикою організації (як от, бази практики); складанні плану і розробленні проекту відповідно до психологічної технології; підборі методичних матеріалів (методик, тестів, ігор та вправ), змістовому наповненні інформаційного, діагностичного і корекційного блоків проекту, їх описі та апробації у процесі роботи з клієнтами [32, 3-13].

О. Ловка обґрунтувала психологічні умови організації групової проектної діяльності студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін: 1) розвиток мотивації до групової проектної діяльності та підвищення рівня знань про її особливості у процесі психологічної підготовки; 2) комплектування малих груп із використанням способу об'єднання учасників на основі емоційно-ділової творчої взаємодії та із врахуванням їхніх індивідуально-психологічних властивостей (характеристики нервової системи, тип мислення, локус контролю); 3) розвиток в учасників творчих умінь та створення творчої атмосфери в малих групах у процесі психологічної підготовки до групової проектної діяльності; 4) розвиток комунікативно-організаційних умінь та оптимізація соціально-психологічних динамічних процесів малих груп (згуртованості та психологічної атмосфери) у процесі психологічної підготовки до групової проектної діяльності; 5) забезпечення рефлексії на кожному етапі групової проектної діяльності [19, 4].

Однією з найефективніших інтерактивних технологій навчання вважається проектна робота, яка передбачає створення проекту одним, двома чи групою виконавців. *Метод проектів* – це сукупність прийомів, дій студентів у їх певній послідовності для досягнення поставленого завдання, що було заздалегідь визначено, обґрунтовано й має бути оформленим у вигляді певного кінцевого продукту.

Основна мета методу проектів полягає в наданні студентам можливості вчитися самостійному набуттю здатностей до вирішення практичних завдань, що вимагають саме такої інтеграції знань, умінь та навичок, яка й створює когнітивно-діяльнісний синтез у вигляді професійних компетенцій. Метод проектів завжди потребує розв'язання проблеми. Результати проектів повинні бути відчутними: якщо це теоретична проблема, – то конкретне її розв'язання, якщо практична – конкретний результат, готовий до впровадження в життя.

Проектний метод навчання як технологія включає сукупність дослідницьких, проблемних, пошукових методів, креативних за сутністю. У процесі виконання проектної роботи студенти навчаються самостійно думати, визначати та вирішувати проблеми, використовуючи знання з різних предметних областей, висувати гіпотези, формулювати висновки. Робота над проектом дає змогу задіяти в процесі навчання не тільки інтелект, досвід, свідомість, а й почуття, емоції, вольові якості, сприяє «зануренню» в навчальний матеріал, визначенню особистістю свого емоційно-ціннісного ставлення до нього, підвищенню ефективності засвоєння, надає відчуття успіху.

Проектна робота передбачає включення механізмів запам'ятовування й відтворення інформації; передання інформації іншим; застосування знань у варіативних ситуаціях; розуміння причинно-наслідкових зв'язків, співвідношення частин і цілого; наведення аргументів та доказів, перегрупування окремих частин і створення нового цілого тощо. Проектна діяльність сприяє розвитку ініціативи, самостійності, організаторських здібностей, стимулює процес саморозвитку. Метод проектів сприяє не лише розкриттю можливостей і здібностей студента, а й усвідомленню, оцінюванню особистісних ресурсів, визначенню особистісно значущих і соціально-

ціннісних перспектив. Актуалізація внутрішніх сил здійснюється самою особистістю. Студент намагається оволодіти необхідною інформацією, знаннями, актуалізує ті чи інші здібності, природні задатки і відкидає ті, які заважають йому в досягненні мети.

Переконаємось, що виконання завдань професійного спрямування активізує комплекс пізнавальних умінь студентів: уміння працювати з джерелами, аналітичні уміння, комунікативні, тощо. Така структура завдань для самостійного опрацювання передбачає тезове розкриття змісту теми/проблеми (обов'язково вказавши використані джерела). Проблемні запитання і ситуаційні задачі передбачають, що студент аргументує свої відповіді, відтак показує ступінь розуміння ним змісту проблеми, логічно викладає зміст проведеного дослідження та узагальнює його результати.

Найвищим етапом та відповідно і результатом ефективного навчання є розроблення та захист власного *портфоліо навчального проекту*. Як вказує О. Буйницька, «портфоліо проекту – це комплект інформаційних, дидактичних і методичних матеріалів до навчального проекту, розроблений з метою його ефективної організації та навчання з теми, яка відповідає навчальній програмі базового курсу» [3, 101].

За рекомендаціями Л. Нечипорук [24, 22-25], структура портфоліо включає:

- теоретичні напрацювання в контексті дослідження теми;
- понятійно-категоріальний апарат;
- комплекс діагностичних методик;
- методичні рекомендації щодо вирішення певних проблем з теми;
- практичні матеріали;
- навчально-методичні матеріали;
- варіативну частину (власні матеріали, фото тощо);
- рефлексивну частину;
- використані джерела та рекомендовану літературу.

Отже, створення портфоліо – це процес збирання, перегляду, поповнення змістової, методичної інформації, яка стосується обраної навчальної чи дослідницької теми.

Л. Вольнова [6, 15-16] наводить адаптований за рекомендаціями Л. Нечипорук приклад алгоритму, а також спосіб оцінювання портфоліо у змісті дисципліни «Психологія uzалежненої поведінки»:

1. Теоретичні основи роботи з досліджуваним типом узалежненої поведінки (актуальність типу узалежненої поведінки, обґрунтування її причин, ознак, особливостей, характеристик, класифікація видів чи типів тощо).

2. Понятійний апарат (словник – 5-10 ключових понять).

3. Комплекс діагностичних методик, які доцільно використати при роботі з даним типом узалежненої поведінки:

- перелік тестових методик, їх копії або посилання на он-лайн варіант;
- орієнтовний алгоритм бесіди (або інтерв'ю) з клієнтом;
- план-схема спостереження за поведінкою клієнта;

- анкета;
- структура біографічного інтерв'ю тощо.

4. Результати дослідження клієнтів, що проявляють даний тип узалежненої поведінки (2-3 особи).

5. Методичні рекомендації щодо вирішення певних проблем, що мають особи з даним типом узалежненої поведінки (основні напрями, шляхи, етапи, умови організації психологічної корекції та реабілітації, рекомендовані форми і методи роботи).

6. Практичні матеріали:

– підібрані вправи, ділові чи рольові ігри для клієнтів, що проходять реабілітацію,

– матеріали для прослуховування чи перегляду (диски чи посилання на он-лайн–ресурси) для клієнтів, що проходять реабілітацію;

– зміст (або хоча б тематика) міні-лекцій, бесід, дискусій для клієнтів, що проходять реабілітацію.

7. Навчально-методичні матеріали, які можна використати у ході практичної роботи з клієнтами з певним типом узалежненої поведінки:

– матеріали для бібліотерапії клієнтів

– книги чи уривки книг,

– статті, рекомендовані для читання клієнтам (назви книг чи уривків з книг, бібліографічні дані журнальних статей чи статей в он-лайн ресурсах);

– афоризми, прислів'я чи «крилаті» вислови, що стосуються означеного питання;

– електронні ресурси, що стосуються означеного питання (посилання на інформаційні сайти, сайти організацій чи тематичні відео).

8. Варіативна частина (власні матеріали, фото тощо, які студент вважає за доцільне докласти).

9. Рефлексивна частина:

– роздуми щодо завершеності чи доцільності використання підібраних матеріалів,

– питання, що цікавлять й потребують подальшого вивчення.

10. Література:

– джерела, використані при підготовці портфоліо;

– додаткова література, рекомендована тим фахівцям, які зацікавлені досліджуваною проблемою.

Робочий зошит – навчальний посібник, який являє собою збірник завдань, вправ для самостійного виконання завдань різного рівня складності. Перші спроби впровадження робочих зошитів відносять до 20-30 рр. ХХ ст. У той час ці засоби навчання призначалися для розвитку інтересу, зацікавленості навчальним предметом та використовувалися для організації самостійної навчальної діяльності учнів. Тобто робочі зошити розглядалися як засіб підвищення самостійності й активності. Наступний етап використання робочих зошитів у методиці навчання припадає на кінець 60-х – початок 70-х рр. ХХ ст.

В основу їх розробки були покладені досягнення психології та дидактики з питань формування знань і умінь. Ці зошити також включали завдання, розраховані на самостійне виконання, до їх змісту часто входили різні типи творчих завдань. На наш погляд, у системі професійної підготовки студентів робочі зошити можуть зайняти належне місце та виконувати багатоаспектну роль у підвищенні ефективності навчання за умови їх методично грамотного конструювання та використання. В них поєднано теоретичні знання з практичною діяльністю студентів під час вивчення дисциплін, що вочевидь сприяє формуванню професійної компетентності майбутнього спеціаліста.

В умовах дистанційного чи змішаного навчання виникає питання про способи отримання вибірки дослідження для індивідуальних робіт. Новітні технології уможливають представлення репрезентативної вибірки для досліджень, пропонуючи:

Інтернет-опитування – як метод існує трьох типів: через і-мейл, за допомогою спеціальних додатків в Інтернеті та за допомогою веб-сторінок [53, 6-12]. Такий формат є зручним як для дослідника, так і для респондентів. Налічують близько 18 серверів, за допомогою яких реально здійснити опитування в межах виконання завдань НДР чи НавДР.

Онлайн фокус-група – тип фокус-групового дослідження, а також підтип дослідження Інтернет-аудиторії. Вважається якісним методом дослідження, який проводиться за методикою групового інтерв'ю. Поділяється на асинхронні (учасники беруть участь у імейл-листуванні, розсилці повідомлень чи іншому виді комунікації, відповідаючи на запитання модератора і коментарі) та синхронні групи в «реальному часі» (передбачено, що всі учасники фокус-групи одночасно беруть участь у дослідженні у чаті чи онлайн-конференції). За допомогою цього типу дослідження учасники фокус-групи можуть бачити один одного, слідкувати за емоціями і реакціями [55]. У форматі фокус-групи можна використати метод «дошки оголошень»: модератор публікує питання на захищеному паролем сайті, де респонденти надають відповіді.

Он-лайн експеримент – забезпечує можливість крос-культурних досліджень у соціальній психології. У такий спосіб учасники дослідження широко репрезентують демографічну вибірку.

2.1.1. Рекомендації зі складання навчальних запитань: таксономічний підхід Б. Блума

Як зазначалося у Розділі 1, у змісті організації СРС важливим є формування умотивованих та ініціативних якостей особистості як суб'єкта навчання, що віддзеркалює запити нової освітньої парадигми, зокрема у частині компетентнісного підходу до навчання. Методичними рекомендаціями з розроблення освітніх програм на засадах компетентнісного підходу до результатів навчання студентів пропонується застосування таксономічного підходу.

Таксономія – це ієрархічно пов’язана система (з грец. *taxis* – розміщення, порядок, і *homos* – закон), теорія класифікації і систематизації складно організованих областей діяльності. Таксономія Б. Блума – система, що містить опис цілей в області пізнання. У 90-х роках ХХ ст. Лорин Андерсон переглянула таксономію: зробила зміни в наголосі (інструмент для створення навчального плану, який легко застосувати на всіх рівнях навчання) та термінах.

Науковцями визначено три області навчальної діяльності: когнітивну (Cognitive Domain) – розумові навички (Mental skills); афективну (Affective Domain) – область почуттів та емоцій (Attitude); психомоторну (Psychomotor Domain) – психофізичні вміння та навички (Skills).

До цілей *когнітивної сфери* віднесені такі, що передбачають запам’ятовування та відтворення вивченого матеріалу, а також розв’язування проблем, у ході яких необхідно переосмислити наявні знання, будувати їх нові об’єднання, структури, створювати нові знання. Цілі цієї групи, як правило, відображені у навчальних програмах, підручниках та посібниках, у повсякденній навчальній практиці.

Афективна, емоційно-ціннісна сфера, за цілі визначає формування емоційно-особистісного ставлення до навколишнього світу. Таке ставлення проявляється через сприймання, інтерес, нахили, здібності, переживання, почуття, а цілі навчання спрямовані на формування відношення до навчання, його осмислення та вияв у діяльності.

Цілі навчання *психомоторної сфери* включають ті чи інші дії моторної маніпулятивної діяльності нервово-м’язової координації, пов’язані із формуванням мовленнєвих навичок, писемного мовлення, фізичних, трудових, діяльнісних якостей.

З погляду когнітивної сфери цілеутворення Б. Блум на засадах таксономічного підходу виділив шість таксономічних рівнів засвоєння: *знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінка*. Відтак, автор розглядає мислення як ієрархію, де кожен з рівнів характеризується певним змістом, а також тією діяльністю, виконання якої передбачається даним рівнем освоєння змісту. Кожен із вищеперерахованих рівнів характеризується власним набором дієслів, завдань, питань, що у багатьох аспектах полегшує роботу викладача щодо впровадження таксономії у навчальний процес. Характеристика кожного з цих рівнів представлена в *Додатку А*.

Багаторівнева структура таксономії дозволяє не лише чітко визначити цілі навчання, оцінити компетентності студентів, але й формулювати проблеми та ставити завдання для самостійної роботи.

Узагальнені методичні матеріали з організації СРС, в якій цілі навчання орієнтовано на уміння вирішувати типові і нетипові задачі/ситуації, виявляючи знання з конкретної дисципліни, ми систематизували у вигляді довідкового матеріалу. На наш погляд, описані Б. Блумом та його послідовниками способи роботи з інформацією, зокрема, ключові слова до завдань, можна доповнити, представивши у вигляді прикладів запитань до кожного з рівнів (Таблиця 1).

Таблиця 1.

Запитання до завдань для СРС: таксономічний підхід

Назва рівня	Запитання
Знання <i>Knowledge Level</i>	Назвіть головні частини; згрупуйте; укладіть список понять (госарій); розташуйте у певній послідовності; викладіть у формі анотованого змісту; самостійно прочитайте і випишіть; знайдіть визначення для...; що є вірним, або невірним.
Розуміння <i>Comprehension Level</i>	Перекажіть; поясніть причини; обґрунтуйте; знайдіть зв'язок; встановіть відповідність; спрогнозуйте; прокоментуйте; переформулюйте; наведіть приклад; зробіть висновки; класифікуйте; порівняйте.
Застосування <i>Application Level</i>	Зобразіть інформацію графічно; чи можна це застосувати в інших ситуаціях; запропонуйте інший спосіб; зробіть ескіз/рисунок/макет/модель/ схему; порівняйте і обґрунтуйте; проведіть експеримент; розрахуйте дані; зробіть презентацію; які чинники можна замінити.
Аналіз <i>Analysis Level</i>	Розкрийте особливості; запропонуйте інший варіант; проранжуйте і обґрунтуйте; проаналізуйте структуру з позиції...; укладіть перелік головних властивостей, що характеризують... з точки зору...;
Синтез <i>Synthesis Level</i>	На підставі ...підходу класифікуйте; запропонуйте інший (свій) варіант; розробіть план, що дозволить; визначте, яке рішення/підхід є оптимальним.
Оцінка <i>Evaluation Level</i>	Оцініть можливі критерії оцінки; висловіть свою точку зору; яка ваша думка з приводу експертизи.

Використання матеріалу таблиці як основи вивчення змістових модулів з будь-якої дисципліни, уможливорює цілеспрямоване (від рівня до рівня) проектування навчального матеріалу задля забезпечення розвитку когнітивної сфери студентів. Водночас, як зауважують практики, зазначений матеріал може слугувати для розробки оцінкового контролю у формі тестів, кейсів, контрольних питань. З огляду на мету та завдання дисципліни, до якої розробляється пакет СРС, можуть використовуватися різні запитання та види завдань. Важливо, щоби виконання розроблених викладачем завдань передбачало застосування теоретичних знань, що слугують умовою формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

2.2. Досвід організації самостійної та індивідуальної роботи студентів за спеціальністю 053 – «Психологія»

2.2.1. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів з навчальної дисципліни «Історія психології»

Навчальна програма з даної дисципліни спрямована на формування у студентів (освітньо-кваліфікаційний рівень підготовки – бакалавр) цілісного погляду на історичний шлях розвитку психології та навичок аналізу психологічних концепцій, ведення дискусій, визначенні свого погляду на наукові проблеми.

Історія психологічної науки, як і системи наукового знання загалом, може досліджуватись та інтерпретуватись через послідовність виникнення,

становлення і розвиток основних вчень, напрямів і шкіл, що зумовили її динаміку. Знання і розуміння закономірностей та основних фактів історіогенезу психологічної науки є необхідним компонентом навчального процесу у становленні психолога-професіонала. Це зумовлено сучасним етапом політичного, соціально-економічного і духовного розвитку суспільства, завданням формування відношення до світу, до себе, до інших, потребами соціальної практики. Адже бачення психологічної проблематики у її розвитку вказує на рівень загальної культури психологічного мислення і професійної зрілості психолога.

Предметом курсу «Історія психології» є вивчення генези розвитку поглядів на природу психічного. Завдання курсу полягає в тому, щоб показати важливість знання історичних коренів наукових знань для осмислення системи ідей та категорій, що утворюють зміст психологічної науки.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Історія психології» є формування цілісного погляду на історичний шлях психології у її розвитку.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК10. Здатність реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК11. Здатність зберегти та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК):

СК1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології.

СК2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ.

СК7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.

СК12. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні **знати:**

- основні положення історії психології як науки; завдання, функції, її місце серед інших галузей психології; об'єкт, предмет, методи,

принципи, категорії та поняття, термінологію; сучасне визначення історії психології як галузі науки; місце у системі психології; зв'язок з іншими галузями психології;

- загальну характеристику історії психології; сутність, зміст та особливості розвитку наукових знань з проблем психології які є актуальними для професійної діяльності психологів; наукову цінність теоретичних досягнень основних психологічних шкіл, вчень, вчених;
- місце і роль основних психологічних теорій в історії психології, їх вплив на становлення сучасної психологічної науки, систему історії психології; фактори та умови формування, становлення та еволюції психологічних ідей, способи та умови їх використання в практичній діяльності психологів, теоретико-фундаментальний і прикладний напрямки історії психології, форми практичного використання досягнень історії психології.

вміти:

- орієнтуватися в системі наукових поглядів на природу психічного, відтворювати основні поняття та категорії, що відображають сутність історії психології, а також психологічні особливості професійної діяльності пов'язані з її предметом;
- здійснювати порівняльний аналіз еволюції наукових психологічних вчень в різні періоди розвитку, знаходити шляхи розв'язання нетипових задач, що виникають під час здійснення професійної діяльності; забезпечувати систематизацію наявних знань для ефективного засвоєння нової інформації; вирішувати проблемні ситуації; здійснювати пізнавальну рефлексію, аналізувати та практично застосовувати набуті знання з історії психології;
- переосмислювати наявні знання стосовно нових наукових фактів; варіативно розв'язувати професійні завдання; самостійно вести науково-дослідницьку діяльність, здійснювати інформаційний пошук наукових джерел з психології використовувати теоретичні знання для оцінки внеску психологічних вчень різних часів для сучасного розвитку психологічної думки.

Реалізацію зазначеного уможливило виконання різнорівневих завдань, запропонованих в електронному «Робочому зошиті» для самостійної роботи як компоненту навчально-методичного комплексу вивчення дисципліни «Історія психології».

**РОБОЧИЙ ЗОШИТ
ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З КУРСУ
«ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ»**

Структура завдань для самостійного опрацювання містить:

- **теоретичний блок** (для виконання цього завдання студенту необхідно тезово розкрити зміст теми, обов'язково вказавши список використаної літератури)
- **проблемні запитання і ситуаційні задачі** (аргументуючи свої відповіді, слід пам'ятати, що завдання являє собою не просту компіляцію чужих думок, а є власним дослідженням, що показує ступінь розуміння змісту проблеми, логічно викладено та містить висновки).

Змістовий модуль 1.

Методологічні принципи історії психології. Зародження психологічних знань в рамках вчень про душу і свідомість. Розвиток предмету психології у філософському і природничо-науковому знанні.

Тема 1. Методологічні проблеми історії психології

Теоретичний блок: схематично передайте зміст теми: «Історія психології як самостійна дисципліна в системі психологічного знання», включаючи блоки: предмет, завдання, джерела, принципи, методи, періодизація, функції.

Проблемні запитання і ситуаційні задачі

1. «Наука буває 3-х родів: дієва, виробнича, споглядальна. Архітектура та кораблебудування – науки виробничі, адже їхні витвори видно відразу. Політика, гра на флейті та ін. – науки дієві, адже в них відсутні видимі витвори, однак є дія. Нарешті, геометрія, астрономія – науки споглядальні, оскільки в них відсутні як витвори, так і дії. Так, геометрія займається спогляданням відношень між лініями, астрономіч – спогляданням світил, всесвіту...» (Діоген Лаертський).

Оцініть дану точку зору і спробуйте знайти місце психології в даній системі (як би це зробив Діоген Лаертський) і як би це було можливо з Вашої позиції.

2. Філософський етап історії психології тривав кілька століть. За цей час інші науки, що також виникли в надрах філософії (наприклад, природознавство), перетворилися на розгалужену систему знань. Психологія ж пізно стала самостійною наукою.

Який зв'язок існує між психологією та філософією? Про що свідчить те, що психологія доволі пізно стала на самостійний шлях розвитку? Коли саме це відбулося?

3. Чому Г. Еббінгауз сказав про психологію: «У неї велика передісторія, проте дуже коротка історія»? Чи погоджуєтеся Ви з такою думкою? **Відповідь аргументуйте.**

4. Уявіть ситуацію, коли до Вас звертається допитливий школяр із запитанням:

«Я дійшов висновку, що люди минулих століть перебували на дуже низькій стадії розумового розвитку. Примітивні міркування, здогадки, не підкріплені чіткими фактами, перешкоджали науково-технічному прогресу, який почався так пізно. Думаю, що люди минулого були менш здібними, ніж наші сучасники, і саме через це розвиток науки, техніки і культури тривалий час гальмувався. Ви так не думаєте?»

Яку відповідь дали би Ви учневі?

Тема 2. Психологічні ідеї стародавнього світу та античності

Теоретичний блок: оберіть одну із зазначених тем і укладіть до неї порівняльну таблицю:

1. Уявлення про душу в рамках міфологічних і релігійних поглядів.
2. Філософсько-психологічні ідеї представників класичної грецької науки – Сократа, Платона й Аристотеля.
3. Вчення філософів Античності про душу.
4. Психологічні уявлення представників медицини періоду Античності.

Проблемні запитання і ситуаційні задачі

1. У період еллінізму психологічна думка розвивалася за такими напрямками: перипатетика (розвиток ідей Аристотеля), стоїцизм (розвиток ідей Геракліта), епікуреїзм (розвиток концепції Демокрита), платонізм (розвиток ідей Платона). Зауважте, що психологія даного періоду була етичною за своїм основним характером.

Зазначте найбільш відомі психологічні погляди скептиків, стоїків, епікурійців та кініків і дайте їм оцінку з позиції сучасного історика-психолога.

2. Антична психологія, створена Аристотелем, орієнтувалася насамперед на живу природу; відправною точкою для неї була відмінність органічних тіл від неорганічних. На перший план було висунуто проблему психіки як форми життя, що дозволило побачити в психічному не просто душу, що має просторові властивості, міститься в тілі й здатна його покидати, а спосіб організації поведінки живих організмів.

Все це так чи інакше і нині утворює стрижень пояснювальних схем, крізь призму яких розглядає свою діяльність сучасний психолог.

Які ідеї античної психології отримали свій подальший розвиток у психології?

3. **Прочитайте фрагмент одного з найбільш відомих творів епохи античності та спробуйте визначити, кому з філософів могли б належати такі міркування? Відповідь обґрунтуйте.**

«... ми стверджуємо, що живе відрізняється від неживого наявністю життя. Але про життя говорять у різних значеннях, і ми стверджуємо, що дещо живе і тоді, коли у нього є хоча б одна з таких ознак: розум, відчуття, рух і спокій у просторі, а також рух у сенсі харчування, занепаду і росту. ... одним істотам притаманні одні властивості душі, другим – деякі з них, третім – лише одна. Ми

визначили рослинну здатність, здатність прагнення, відчуття, просторового руху, міркування. Рослинам притаманна лише рослинна здатність, іншим істотам – і ця здатність, і здатність відчувати..., ... деяким живим істотам притаманна здатність до руху в просторі, іншим же, наприклад, людям, – здатність розмірковувати, тобто розум...».

4. Укладіть психологічний глосарій (словник, який розкриває зміст термінів (дескрипторів) на одну із запропонованих тем:

- Категорії міфологічної психології.
- Антична психологія
- Вчення натурфілософів про логос

за зразком:

Антична психологія

Психологічний термін	Зміст	Автор терміну	Джерело інформації (назва джерела, видавництво, рік, стор.)
Душа	Форма чи організуюче, скеровуюче начало живої матерії	Аристотель	Аристотель «О душе». Аристотель. Собрание сочинений в 4-х томах. Том 1. М., 1975, с. 125

Критеріями для оцінювання укладеного студентом психологічного глосарію є:

- відповідність термінів заданому змісту теми;
- повнота словника;
- наявність альтернативних тлумачень терміну іншими мислителями.

5. Підберіть латинські афоризми (не терміни!) представників філософської думки часів Античності та прокоментуйте їх. До прикладу, *Vestigia semper adora* (Завжди шануй минуле).

Тема 3. Психологічні вчення середньовіччя

Теоретичний блок: заповніть таблицю:

Загальна характеристика середньовічної психологічної думки

Персоналії	Психологічні ідеї (тезово)
А. Блаженний	
Ф. Аквінський	
П. Абеляр	
Р. Бекон	
А. Августин	
Ібн-Сіна (Авіценна)	
Ібн аль-Хайсам (Альгазен)	
Ібн-Рушд (Аверроес)	

Проблемні запитання і ситуаційні задачі

1. Що призвело до виникнення *теорії двох істин*, яка отримала широке розповсюдження в Європі? Розкрийте її зміст, який був сформульований арабським ученим Ібн-Сіною (XI ст.).
2. В чому, на ваш погляд, причина суперечки про природу універсалій між номіналізмом і реалізмом.
3. Підберіть афоризми (не терміни!) представників епохи Середньовіччя та прокоментуйте їх.

Тема 4. Психологічні вчення епохи Відродження

Теоретичний блок: розкрийте зміст теми: «Основні напрями розвитку антропологічних і психологічних ідей в культурі Відродження» за планом:

- моральна філософія (*Джанноццо Манетті*)
- сфера педагогічних уявлень (*Еразм Роттердамський*)
- література та мистецтво (*Данте Аліґ'єрі, Леонардо да Вінчі*)
- схоластика (*П'єтро Помпонаці*)
- природничо-наукові сфери знання (*Дж. Бруно, Б.Телезіо, Х.Л. Вівес*)

Проблемні запитання і ситуаційні задачі

1. В працях мислителів епохи Відродження вперше людина усвідомлюється і змальовується такою, якою вона є насправді: не носієм гріховності, а як вища цінність і онтологічна реальність. Такий підхід вказує на те, що західноєвропейська культура епохи Відродження була спрямована на утвердження поваги до гідності і розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей. У цьому полягав новий погляд на людину.

Проілюструйте зазначене добіркою висловів афористичного змісту, які належать гуманістам епохи Відродження.

Наприклад: «Сутність людини виражається в її творчій діяльності», «Мудрість є дочка досвіду» (*Леонардо да Вінчі*).

2. Про кого з мислителів Відродження сказана така фраза: «Царицею наук» для нього виступає не філософія, а живопис»? Поясніть, чому виникло таке твердження та як ви його розумієте.

Орієнтовні теми для презентації

1. Порівняльний аналіз підходів до проблеми волі в теоріях стоїків, Епікура і Аристотеля.
2. Антична філософія як перше наукове знання про світ.
3. Трактат «Про душу» Аристотеля як перший систематизований виклад психологічних ідей.
4. Психологічні ідеї в ученнях пізньої античності Давньої Греції і Риму (скептики, епікурійці, кініки, ін.)
5. Значення філософських шкіл Давньої Греції для розвитку психологічної науки.
6. Психологічні ідеї в філософських системах Сходу (буддизм,

даосизм, конфуціанство).

7. Порівняльний аналіз психологічних ідей Августина Блаженного і Фоми Аквінського.

8. Загальна характеристика середньовічної психологічної думки (П. Абеляр, Р. Бекон, ін.)

9. Розвиток психології в Середні віки на арабському Сході (Авероес, Авіцена, ін.).

10. Спільність орієнтації пізнання первісної і сучасної людини.

Тема 5. Психологічна думка Нового часу та епохи Просвітництва

Теоретичний блок: «Основні теорії Нового часу»

Проблемні запитання і ситуаційні задачі

1. Вставте пропущені слова в наступні твердження:

1. Згідно психологічної думки Нового часу, вищим принципом буття є

2. Френсіс Бекон поклав в основу своєї класифікації знань три пізнавальні здібності – пам'ять, та розум.

3. Джон Локк вводить у психологічну науку поняття

4. Б. Спіноза вважав, що є головні сили, які правлять людьми – це, радість і

5. Лейбніц виділяє в душі декілька областей. Це область виразного знання, область знання і область

2. Вкажіть авторів наведених нижче висловлювань. Які ідеї цих філософів відображені в поданих висловлюваннях?

- Свобода – це усвідомлена необхідність.
- Бути – значить бути у сприйнятті.
- Я мислю, а значить – існую.

3. Чому Джона Локка називають «батьком» емпіричної психології? Які рівні пізнання виділяє Локк? Які ідеї Дж.Локка були розвинуті в теорії Джорджа Берклі?

4. Бенедикту Спінозі належать такі слова: «Людське безсилля в приборканні та обмеженні афектів я називаю рабством. Бо людина, піддатлива афектам, вже не володіє сама собою, але знаходиться в руках фортуни, і притому в такій мірі, що вона, хоча і бачить перед собою краще, проте змушена слідувати гіршому. Я маю намір показати в цій галузі причину цього і розкрити, крім того, що мають в собі афекти доброго і поганого».

Дослідниця М. Малашкіна, аналізуючи їх, стверджує, що Б. Спіноза практично «ходить» навколо відкриття психоаналізу. Поясніть таке твердження вченої.

5. Візьміть участь у суперечці двох мислителів. Чия точка зору вам ближча? Визначте сучасну позицію з цього питання. «Всі люди зі звичайною організацією володіють однаковими розумовими здібностями» (К. Гельвецій). «Пане Гельвецій, дайте відповідь на маленьке запитання. Ось п'ятсот тільки що

народжених дітей, їх готові віддати вам на виховання за вашою системою; скажіть мені, скількох із них ви зробите геніальними людьми? Чому не всі п'ятсот? ... Генії падають з неба. І на один раз, коли вони зустрічають ворота палацу, припадає сто тисяч випадків, коли вони падають повз» (Д. Дідро).

6. Французький філософ Е. Б. Кондільяк у «Трактаті про відчуття» (1754) запропонував читачеві уявити статую, в якій послідовно виникають різні органи чуття: спочатку нюх, потім зір, слух і т. д. На думку мислителя, це призведе до оживлення статуї з її здатністю міркувати, мріяти, кохати і ненавидіти.

Чи вдалою є така ілюстрація? Чи окреслює вона місце і роль відчуттів у психічному житті людини?

Тема 6. Психологія як наука про свідомість

Теоретичний блок: «Другий період у розвитку психології як науки про свідомість»

Проблемні запитання і ситуаційні задачі

1. Декарт виділяє низку правил, якими повинен керуватися дослідник, щоб досягти об'єктивності. Що це за правила? Як ви їх розумієте?

Які два напрями в методології науки протистояли один одному в період Нового часу?

2. «Утворення понять, логічний висновок не мають розумітися як позаісторичні категорії психології. Вони формуються в конкретних суспільно-історичних умовах і мають принципово різну структуру в умовах домінування різних форм діяльності» (Лурія О. Р. Психологія як історична наука). **Наведіть приклади подібних явищ.**

**Змістовий модуль 2. Становлення психології як самостійної науки.
Розвиток психології на рубежі XIX-початку XX століття (позитивізм,
структурна і функціональна психологія)**

Тема 7. Виникнення експериментальної психології

Теоретичний блок: «Програми психології В. Вундта, І. Сеченова, Ф. Брендано і Г. Спенсера – питання про подальші шляхи розвитку психології»

Проблемні запитання і ситуаційні задачі

1. Яку роль відіграли експериментальні дослідження Г. Еббінгауза у розвитку психології?

2. Укладіть порівняльну таблицю: «Становлення експериментальної психології: дослідження Г. Т. Фехнера, Е. Г. Вебера, Г. Гельмгольца»

3. В лабораторії В. Вундта з метою реєстрації елементів свідомості піддослідним пропонувалося, наприклад, описати яблуко в термінах природних відчуттів: спочатку я отримав відчуття червоного, і воно затьмарило все інше,

потім воно змінилося відчуттям круглого, одночасно з яким виникло легке подразнення на язиці, з'явилося також швидко минаюче мускульне відчуття в правій руці ...» і т.д.

Про який метод йде мова? Спробуйте за допомогою цього методу описати: а) квітку, б) собаку, в) улюблену музику. В чому відчувається дискомфорт і суперечність? Які недоліки цього методу? В чому його історичне значення?

Тема 8. Період «відкритої кризи» у психології

Теоретичний блок: «Основні напрямки розвитку психології на початку ХХ ст.: позитивізм, структуралізм і функціоналізм»

Проблемні запитання і ситуаційні задачі

1. Розкрийте характерні ознаки основних психологічних шкіл на рубежі ХІХ-початку ХХ століття та погляди їх представників, користуючись планом:

- Едвард Тітченер (структуралізм) розвивав теоретичні постулати
- представники Вюрцбургської школи (Освальд Кюльпе, Отто Зельц) вперше почали експериментальне вивчення
- роботи функціоналістів (Герберт Спенсер, Карл Штумпф, Вільям Джемс, Джон Дьюї) доводили, що психіка – це не структура, що складається з незмінних елементів, а
- французька психологічна школа (Еміль Дюркгейм, Люсьєн Леві-Брюль) у центр своєї уваги поставила дослідження тих чинників, які визначають... та вперше стала серйозно вивчати роль у процесі становлення психіки, а також різноманітні форми відхилень від норми; тенденція необхідності врахування культури як чинника, що впливає на психіку людини, якнайповніше втілилася в описовій психології

2. Заповніть таблицю:

№	Мислитель	Роки життя	Місце діяльності	Основні психологічні проблеми, ключові ідеї чи напрямки досліджень (тезово)
1.	І. Кант			
2.	О. Конт			
3.	І. Мюллер			
4.	Г. Гельмгольц			
5.	В. Вундт			
6.	Ф. Brentano			
7.	В. Дільтей			
8.	Е. Шпрангер			
9.	Е. Гуссерль			
10.	Г. Еббінгауз			
11.	Ф. Гальтон			
12.	Е. Клапаред			
13.	М. Лазарус			
14.	А. Біне			
15.	П. Жане			

16.	Е. Крепелін			
17.	Е. Тітченер			
18.	У. Джемс			

Тема 9. Психологія «потoku свідомості»

Теоретичний блок: «Вільям Джеймс: новий погляд на свідомість»

Проблемні запитання і ситуаційні задачі

1. Прочитайте уривок з роботи В. Джемса. Проаналізуйте доречність висловлених в ньому думок, виходячи з наукових позицій їх автора та історичного періоду, в якому він жив. Висловіть свою позицію.

«... Називаючи психологію природничою наукою, ми хочемо сказати, що нині вона являє собою просто сукупність уривчастих емпіричних даних; в її межі звідусіль нестримно вторгається філософський критицизм, і базові основи цієї психології, її первинні дані мають бути обстежені ширше й глибше і представлені в абсолютно новому світлі... Навіть основні елементи і чинники в сфері душевних явищ не встановлені з належною точністю. Що являє собою психологія на дану хвилину? Купою сирого фактичного матеріалу, порядним різноголоссям у думках, безліччю слабких спроб класифікації та емпіричних узагальнень чисто описового характеру, глибоко укоріненими забобонами, ніби ми володіємо станами свідомості, а наш мозок обумовлює їх існування. Однак психологія не володіє жодним законом в тому сенсі, в якому ми вживаємо це слово в сфері фізичних явищ, жодним положенням, з якого можна було б вивести висновки шляхом дедукції. Нам невідомі навіть ті чинники, між якими могли б бути встановлені відношення у вигляді елементарних психічних актів. Коротше кажучи, психологія ще не наука, це щось, що обіцяє в майбутньому стати наукою» (В. Джемс)

2. «Історик не той, хто знає. Історик – той, хто шукає». Такий афоризм ми можемо зустріти у Люсьєна Февра – одного з найбільш авторитетних істориків ХХ ст.

Чи можна даний афоризм перенести на психолога? Відповідь аргументуйте.

Змістовий модуль 3

Класичні напрямки і основні психологічні концепції ХХ ст.

Тема 10. Психоаналіз З. Фрейда і постфрейдистська традиція

Теоретичний блок: «Розбіжності між теорією З.Фрейда й концепціями А.Адлера та К.Юнга».

Проблемні запитання

1. В чому причина появи психологічної тривоги в концепції К. Хорні?
2. В чому особливість поняття «соціальне оточення» в теорії Е. Фромма?

Ситуаційні задачі

1. Зігмунд Фройд одного разу зауважив, що «іноді сигара може бути просто сигарою, а не чимось іншим». Від яких теоретичних звинувачень він убезпечив свою теорію цією фразою? Чи можна вважати саме це твердження захисним механізмом, способом раціоналізації власного куріння?

2. Проаналізуйте наведені нижче приклади. Які механізми психологічного захисту працюють в кожній конкретній ситуації? Ким вони описані?

- Чоловік говорить, що був би радий прийти на зустріч, яка може допомогти знайти роботу, але забуває туди прийти.
- Чоловік підозрює дружину у зраді, хоча підсвідомо сам хотів би зрадити.
- Чоловік, вихований владним батьком, стає активістом одного із громадських рухів протесту.
- Під час хвилювання чоловіка тягне закурити.
- Агресивний чоловік поводить себе надмірно ввічливо щодо інших.
- Жінка, яка не може мати дитини, стає зразковою патронажною сестрою.
- Мати надмірно турбується про свою дитину, про яку під час вагітності навіть думати не хотіла.
- В одному з африканських племен була легенда, що той, хто почує шум водоспаду, помре. Жоден із представників племені ніколи не чув шуму падаючої води.

Тема 11. Розвиток біхевіоризму

Теоретичний блок: Дайте характеристику етапам розвитку біхевіоризму, заповнивши таблицю. Окресліть основні тенденції розвитку біхевіоризму. Як ви можете пояснити причини популярності біхевіоризму на теперішній час?

Етап	Хронологічні рамки	Представники	Наукові дослідження
------	-----------------------	--------------	------------------------

Проблемні запитання:

1. Поясніть причини популярності біхевіоризму Дж. Уотсона. Чому Дж. Уотсон вважав за необхідне виключити свідомість із предмету психології?
2. В чому особливості формування поведінки в стимульному і оперантному підходах?
3. Яка роль когнітивних карт у розвитку поведінки?

Ситуаційні задачі

1. Укладіть матрицю ідей за формою:

Автор концепції	Схема поведінки
Д. Уотсон	*стимул -- реакція
Е.Толмен	*стимул -- проміжна змінна (знання, цілі)-- реакція
К.Халл	
Б.Скіннер	

Д.Мід
Дж.Роттер
Д.Доллард
А.Бандура

- «зірочкою» позначено приклади для подальшого заповнення таблиці

2. Змодельуйте методики усунення страху авіаперельотів, виходячи із концепцій Дж.Уотсона, Е. Толмена, Б. Скіннера, А. Бандури.

Тема 12. Гештальтизм як психологія цілісності

Теоретичний блок: «Спільні та відмінні риси в поясненні мислення біхевіористами та гештальтистами».

Проблемні запитання:

1. Що таке фі-феномен? Чому виникнення фі-феномена не може бути пояснено з погляду психології В.Вундта?
2. Яким чином наuczіння за допомогою інсайту (В.Келер) відрізняється від наuczіння методом проб і помилок (Е.Торндайк)?

Ситуаційні задачі

1. В науковому фільмі «Ханна сідає на камінь» (1928) розповідається про маленьку півторарічну дівчинку, яка робить марні спроби сісти на камінь. Дівчинка кружляє навколо каменя, притискається до нього, плескає по ньому ручками, навіть лиже його, але не сідає.

Який феномен К.Левін демонструє в цьому фільмі? Визначте, про який феномен теорії поля К.Левіна іде мова. Яким чином принципи гештальтпсихології проявилися в теорії К. Левіна?

2. Як називається закон сприймання, який представлено у описаному експерименті? Який принцип лежить в основі розвитку кольорового зору у дітей?

В досліді К. Коффки дітям пропонувалося знайти цукерку, яка була в одній із двох філіжанок, прикритих кольоровим картоном. Цукерка завжди лежала у філіжанці, яка була закрита темно-сірим картоном, в той час як під чорним картоном цукерки ніколи не було. В контрольному експерименті дітям потрібно було обирати не між чорною і темно-сірою картоною, як вони звикли, а між темно-сірою і світло-сірою. У тому випадку, якби вони сприймали чистий колір, вони обрали би звичну темно-сіру картонку, однак діти обирали світло-сіру, тому що орієнтувалися не на чистий колір, а на співвідношення кольорів, обираючи світлий відтінок.

Тема 13. Гуманістична психологія

Теоретичний блок: «Проблема самореалізації та ієрархії потреб в концепції А.Маслоу».

Проблемні запитання:

1. Що спільного і відмінного в концепціях А. Маслоу и К. Роджерса про самореалізовану особистість?
2. Які фундаментальні характеристики людського існування виділив В.Франкл?

Ситуаційні задачі

1. Укладіть матрицю ідей за формою:

Автор	Назва концепції	Рушійна сила розвитку особистості	Основні праці
А.Маслоу			
К.Роджерс			
В.Франкл			
Г. Олпорт			
Р.Мей			
І.Ялом			
Дж.Бюдженгаль			
С.Гроф			

2. Змодельуйте психотерапевтичний маршрут подолання невпевненості в собі в термінах концепцій К. Роджерса, А. Маслоу, В. Франкла, С. Грофа.

Тема 14. Школи сучасної психології. Когнітивна психологія

Теоретичний блок: «Сучасні дослідження і проблеми когнітивної психології (психолінгвістика, персонологія, проблема штучного інтелекту)».

Проблемні запитання:

1. В чому відмінності когнітивної психології від біхевіоризму?
2. Яка схема роботи психіки була запропонована когнітивістами?

Ситуаційні задачі

Укладіть матрицю ідей за формою:

Автор	Назва концепції	Ключові положення теорії/концепції	Основні праці
У. Найсер			
Ж. Піаже			
Д. Х'юз			
М. Дональдсон			

Змістовий модуль 4. Методологічна криза психології початку ХХ ст.

Тема 15. Розвиток психології в радянський період

Теоретичний блок: Культурно-історична концепція Л.С. Виготського як ресурс для розвитку дитячої психології, вікової психології, етнопсихології.

Проблемні запитання:

1. У чому відмінність концепцій Л.С. Виготського і С.Л. Рубінштейна?

2. Діяльнісний підхід: два шляхи. У чому спільність і відмінність у поглядах С.Я. Рубінштейна і О.М. Леонтєва.

Ситуаційні задачі

3. Заповніть пропуски і висловіть власну точку зору: «Кожна вища психічна функція появляється на сцені двічі. Один раз як зовнішня, ..., а інший – як внутрішня, ...» (Л.С.Виготський).
4. Що первинно: навчання чи розвиток (за Піаже, за Виготським)?

Тема 16. Розвиток психології в Україні

Теоретичний блок: «Сучасні тенденції розвитку зарубіжної та вітчизняної психології»

В.Роменець та Г.Костюк фундатори сучасної української психології».

Проблемні запитання:

1. Роль суб'єктивності у провідній діяльності (за Г.С.Костюком). Висловіть своє розуміння поняття «суб'єктивність».
2. «Найбільш яскравий спосіб вираження людської діяльності - вчинок з усім багатством його суспільно-особистісної суперечливості, - з одного боку, включає до свого змісту особливості історичного рівня культури людини, з іншого - сам визначає цю культуру, будучи виявом суб'єкта історичної діяльності» (В.А. Роменець). Висловіть своє розуміння цитованого твердження.

Ситуаційні задачі

Укладіть матрицю ідей за формою:

Автор	Назва концепції	Ключові положення теорії/концепції	Основні праці
О.Р.Лурія			
О.М.Леонтєв			
П.Я.Гальперін			
О.В.Запорожець			
Л.І.Божович			
П.І.Зінченко			

2.2.2. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів з навчальної дисципліни «Психологія сім'ї»

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК8. Навички міжособистісної взаємодії.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК):

СК1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології.

СК4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел.

СК5. Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій.

СК7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.

СК8. Здатність організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову).

СК12. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

Метою курсу «Психологія сім'ї» є формування базових знань про психологічні закономірності шлюбно-сімейних стосунків та вироблення навичок ефективної комунікації з питань, пов'язаних із сімейною проблематикою.

Завдання курсу «Психологія сім'ї»:

- ознайомити студентів з предметом, методикою та специфікою курсу «Психологія сім'ї»;
- сформувати систематизоване уявлення про еволюцію шлюбно-сімейних відносин;
- розкрити основні проблеми сучасної сім'ї;
- дослідити тенденції змін шлюбно-сімейних відносин;
- сформувати цілісне уявлення про роль сім'ї у формуванні особистості;
- сформувати уявлення про оптимальні стилі сімейних стосунків;
- розвинути рефлексивні, комунікативні вміння студентів щодо організації психологічного супроводу подружжя/партнерів/батьків.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати**:

- об'єкт, предмет та методику дисципліни; зміст основних категорій дисципліни;
- історію становлення та розвитку психології сім'ї у вітчизняній та зарубіжній науці, їх взаємовплив та взаємозбагачення;
- форми організації шлюбно-сімейних стосунків в історичному контексті;
- поняття «шлюб» і «сім'я» у розумінні представників різних психологічних напрямів та підходів;

- основні закономірності і тенденції розвитку сім'ї як соціального інституту;
- особливості функціонально-рольової структури шлюбно-сімейних відносин;
- життєвий цикл сім'ї та динаміку сімейних відносин;
- причини сімейних і подружніх конфліктів, концепції та форми дестабілізації сімейних стосунків;
- стилі і помилки у вихованні дітей у сім'ї.

вміти:

- користуватися найновішою методологією аналізу сімейних проблем і явищ;
- орієнтуватися в проблемах сім'ї, які стосуються її конструювання та функціонування, особливостей уявлень молоді про сім'ю, розвитку гармонійних взаємостосунків на основі спільності поглядів та наявності у членів подружжя сумісності, особливостей психологічного клімату сім'ї та його впливу на формування повноцінної особистості дитини;
- об'єктивно оцінювати проблеми та перешкоди, бачити перспективи розвитку та нормального функціонування сім'ї в Україні.

РОБОЧИЙ ЗОШИТ
ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З КУРСУ
«ПСИХОЛОГІЯ СІМ'Ї»
МОДУЛЬ 1. СТРУКТУРА СІМ'Ї ТА ЇЇ ДИНАМІКА
Модуль 2. ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ СТОСУНКИ

Методичні рекомендації щодо виконання СРС

Структура завдань для самостійного опрацювання містить:

1. Проблемні запитання

Аргументуючи свої відповіді, слід пам'ятати, що завдання являє собою не просту компіляцію чужих думок, а є власним теоретичним дослідженням, що показує ступінь розуміння змісту проблеми, логічно викладено та містить висновки.

2. Розв'язування проблемних (ситуативних) задач

Розв'язування задач починається з ознайомлення зі змістом сімейної історії, яку потрібно проаналізувати і відповісти на контрольні запитання.

Алгоритм аналізу сімейної історії:

1. У чому причина негараздів у сім'ї?
2. Про який етап розвитку сім'ї йдеться?
3. Чи є сім'я дисфункціональною? Який різновид дисфункції сім'ї?

4. Які можливі шляхи розвитку стосунків у сім'ї? Відповідь аргументувати.
5. У чому може полягати консультація психолога?

3. Аналіз дитячо-батьківських стосунків у сім'ї

Алгоритм аналізу:

1. Історія сім'ї. Тип сім'ї.
2. Особливості взаємодії сімейних підсистем.
3. Характер подружніх стосунків цієї сім'ї.
4. Дитячо-батьківські стосунки.
5. Позиція дитини в сім'ї.
6. Висновки та рекомендації для цієї сім'ї.

Тема 1. Психологія дошлюбного періоду Проблемні запитання

1. Порівняйте види дошлюбного консультування (індивідуальне та групове). Дані занесіть у таблицю:

Види консультування	дошлюбного	Завдання	Методи	Переваги	Недоліки
індивідуальне					
групове					

2. Поміркуйте, які особливості роботи з подружньою парою. Дані занесіть у таблицю:

Переваги роботи з подружньою парою	Труднощі роботи з подружньою парою

Розв'язування проблемних (ситуативних) задач

У службу знайомств звернувся юнак 20-ти років, який хотів познайомитися з гарною дівчиною. Розмова йшла про це, але за основним запитом помічалось інше. Відчувалось, що хлопець пережив кризу і сподівався за допомогою зовнішніх змін досягти внутрішньої рівноваги. Життєвий шлях – як у більшості однолітків. Один син у сім'ї. Незважаючи на добрі здібності, після школи продовжувати навчання не став. Пройшов службу в армії. Повернувся на завод. Однак робота особливого ентузіазму не викликала, хоч забезпечувала достатній заробіток. Вдома теж відчував себе дискомфортно. Дратували сварки та пияцтво батьків, їхня бездуховність. Однак це був рідний дім і «йти було нікуди». Надійних друзів серед чоловічої половини не було, та й з жінками

стосунки не склалися. Його «симпатія» збиралася заміж за іншого. Складалося враження, що після служби в армії його життєві перспективи зменшились, і виходу з цієї ситуації він не бачив. Звичайно, можна було б обмежитися формальною стороною запиту й познайомити юнака з тією, яка так само, як і він, переживає дискомфорт. Однак імовірність того, що зовнішні зміни допоможуть людині знайти себе, стимулюють до саморозвитку й самореалізації, незначні.

1. Дайте психологічний за алгоритмом аналізу сімейної історії.
2. Змодельуйте ситуацію дошлюбного консультування у цьому випадку.

Тема 2. Функціональна-рольова-структура сімейних відносин

Проблемні запитання

1. Прокоментуйте вислів В.Сатіра.
«Доля матроса залежить від його знань, що у айсберга є підводна частина, а доля сім'ї – від розуміння переживань, потреб і структури, що стоять за повсякденним життям цієї сім'ї». В. Сатіра
2. Сім'я виконує низку серйозних функцій, важливих як для членів сім'ї, так і для суспільства загалом. Проаналізуйте кожну функцію сім'ї і вкажіть, яке її значення для сім'ї і для суспільства. Дані занесіть у таблицю:

Функція сім'ї

Значення для сім'ї

Значення для суспільства

Розв'язування проблемних (ситуативних) задач

Моєму синові було 8 років, коли повертаючись зі школи, він побачив, як старшокласники щось вимагали у молодших дітей. Не отримавши бажане, вони жорстоко побили їх на очах у інших дітей. Син дуже перелякався і прибіг додому. З тих пір він боїться ходити сам до школи, на вулицю, мотивуючи тим, що і його поб'ють ті самі старшокласники. Я його довго переконувала, ходила з ним разом на вулицю, проводжала в школу. З тих пір пройшло вже два роки. Син самостійно ходить до школи, на вулицю, але, як тільки я відправляю його в магазин, що знаходиться поруч з будинком, або ще куди-небудь, він починає плакати і говорить, що боїться зустрічі з тими старшокласниками. Як ви порадите діяти: а) не посилати сина в магазин, не давати йому доручень, що примушують йти на вулицю; б) вважати його відмову симуляцією і вимагати виконання завдання?"

1. Проаналізуйте дитячо-батьківські стосунки у сім'ї за алгоритмом аналізу.
2. Зробіть висновки про характер стосунків та помилки дитячо-батьківської взаємодії, допущені в цій ситуації.

3. Дайте відповідь на запит матері, порадьте, що робити, щоб негативні вияви у поведінці сина не закріпилися.

Тема 3. Динаміка і періодизація сімейного життя

Проблемні запитання

1. Проаналізуйте власну сім'ю. На якому етапі життєдіяльності вона перебуває?

2. Заповніть таблицю:

Етапи життєдіяльності сім'ї	Завдання, які має виконати сім'я на даному етапі	Проблеми, які можуть виникати на даному етапі	Приводи звернень до психолога на даному етапі
-----------------------------	--	---	---

Розв'язування проблемних (ситуативних) задач

Стурбована мама, дивлячись в очі психологу, запитувала: «Чому, ну чому він так?» Говорила вона про свого 6-річного сина. Закінчуючи зміну в санаторії, де він самостійно лікувався і відпочивав за путівкою, син заявив: «Мамо, я не хочу додому, залиш мене тут». Мати взяла ці слова близько до серця, увесь її вигляд говорив про глибоку образу. Вона згадувала й інші моменти сімейних буднів, коли син не прислуховувався до її слів, а робив наперекір матері: «Буває, приляжу відпочити, бо падаю з ніг від втоми, прошу його не заважати, а він, ніби навмисно, починає робити все, щоб я не заснула. Його молодший брат і то краще розуміє. Нема у нього чутливості, м'якості, якийсь він насторожений, агресивний, колючий. Можливо, він нас не любить?» Не вперше чути такі нарікання, але тут випадок особливий — дитині ось-ось виповнилося 6 років. Щоб продовжити розмову, психолог попросив принести малюнок сім'ї, намальований хлопчиком. Малюнок підтвердив слова матері: всі фігури різкі, з розпростертими руками, великими пальцями, із скуйовдженим волоссям на голові. Себе хлопчик спочатку не намалював і лише на вимогу матері додав своє зображення між татом і мамою. Усі фігури виконані в одному стилі (сам він також з розпростертими руками та скуйовдженим волоссям). Фігура молодшого брата значно більша, ніж власна. Створюючи малюнок, хлопчик навіть не згадав про дідуся і бабусю, з якими вони живуть у двокімнатній квартирі. Намагаючись зрозуміти причини «дивної» поведінки хлопчика, психолог разом з матір'ю намагався аналізувати життя сім'ї, стиль виховання і стосунки з дітьми. Згадався і такий факт. Коли молода мама (старшому не виповнилося й двох років) вдруге завагітніла, дідусь і бабуся дуже стурбувалися, мовляв, і так тісно, але молоді не звертали уваги на образи старших. Останні виявились досить принциповими і з народженням другої дитини «на ріку не взяли ні першого, ні другого». Молодшого неможливо було лишити без уваги, а ось старший страждав – усім було не до нього. Розповідь матері багато чого прояснила у цій ситуації.

1. Які причини «дивної» поведінки хлопчика? Яким чином цей старий конфлікт міг вплинути на розвиток сімейних взаємин і формування дитини?
2. Проаналізуйте теперішні стосунки матері й сина, дайте їм психологічну інтерпретацію. Яких помилок припустилася мати? Як їх виправити?

Тема 4. Шлюбно-сімейна адаптація

Проблемні запитання

1. Розробіть рекомендації для подружжя, яке
 - переживає первинну адаптацію
 - переживає негативну вторинну адаптацію.
2. Що визначає умови оптимальної подружньої сумісності?

Розв'язування проблемних (ситуативних) задач

Володя П., 8 років, учень 1-го класу загальноосвітньої школи. Скарги: порушення поведінки в школі й вдома, недисциплінованість, підвищена роздратованість, спостерігаються напади афективної збудженості, під час якої хлопчик стає агресивним, влаштовує бійку з дітьми, рве книжки та зошити, намагається розбити скло, погрожує, що викинеться з вікна. Анамнез: дитина народилася від другої вагітності (перша закінчилася викиднем), яка проходила складно. У перші роки життя хлопчик відставав у розвитку мовлення. Відрізнявся надмірною рухливістю. У дитячому садку відмічали підвищену задиркуватість. Коли хлопчику було 7 років, мати розлучилась з чоловіком — хронічним алкоголіком, який поселився у своєї матері. На даний момент хлопчик проживає з матір'ю і бабусею. Обстановка в сім'ї неспокійна, оскільки батько часто приходить, погрожує і нецензурно лається. У відсутність батька хлопчик сумує за ним, сердиться на маму за те, що вона його «вигнала», намагається телефонувати йому по телефону, розшукувати його. Коли ж батько приходить у сім'ю на підпитку й б'є та лає маму, Володя кричить, захищає маму, кидається на батька. Таким чином, у хлопчика сформувались суперечливі емоційні стосунки до батька й матері. Дитина стала дратівливою, вередливою, грубою, відмовляється виконувати вимоги матері. При покараннях гнівається, б'є посуд, замахується на матір, іноді втікає з дому й до ночі перебуває на вулиці.

1. Проаналізуйте сімейну історію за алгоритмом.
2. Які психологічні наслідки у розвитку особистості хлопчика провокує цей сімейний конфлікт? Як їх можна уникнути?

Тема 5. Особливості конфліктів подружжя

Проблемні запитання

1. Порівняйте характеристику конфліктів у благополучних та неблагополучних сім'ях.
2. Відмітьте особливості взаємовідносин батьків із дітьми у зрілій та проблемній сім'ї.

Розв'язування проблемних (ситуативних) задач

Ситуація 1. В молодій сім'ї, яка проживає у квартирі батьків дружини, виникає конфлікт між подружжям з питання: хто повинен мити посуд. Дружина впевнена у тому, що це робота чоловіка. Натомість чоловік вважає, що це – жіноча робота.

1. В чому причина конфлікту? Про який етап подружнього життя йдеться? Як впливає рольова позиція на задоволеність стосунками?
2. Зробіть психологічний прогноз описаної ситуації.

Ситуація 2. Анатолій Ж., 31 рік. Спостерігався у психіатричній клініці в зв'язку зі спробою справжнього суїциду. Пацієнт за професією слюсар-монтажник. Протягом 6 років проживав разом з Віолеттою, 34 33 років, журналісткою телебачення. Стиль взаємин у сім'ї характеризується «взаємною незалежністю». До тривалих відряджень Віолетти додається схильність (особливо з її боку) проводити вихідні та відпустку окремо. Сімейного бюджету фактично не існує. Коли треба придбати якусь річ, вона або купується тим, кому потрібніша, або купується разом, виділяючи якісь кошти. Основну роль у підтриманні такого стилю життя відіграє Віолетта. «Фобія сімейності» у неї має джерело у досвіді батьківської сім'ї. Батько пішов від матері, коли Віолетті було 10 років. Мати важко переживала й упродовж кількох років переконувала: «Який підступний твій батько!» Чималу роль відіграло й журналістське «амплуа». Віолетта часто виступала й писала про становище жінки, про нерівність обов'язків у сім'ї та ін. Характеризуючи свій зв'язок з Анатолієм, вона відмітила передусім «гарний емоційний зв'язок»: «Мені добре з ним, а йому зі мною. Він розумний, начитаний, добрий, спокійний, все розуміє, толкова людина». Значну роль у згуртованості сім'ї відіграла добра сексуальна адаптація. Криза в сім'ї настала за два місяці до спроби самогубства, коли в результаті операції на сечовому міхурі в Анатолія стався розлад статевої функції. Анатолій важко переживав кілька невдач сексуального зближення. Ним були важко сприйняті слова уролога про те, що можливе серйозне й тривале лікування. Роль «останньої краплі» зіграло отримане ним повідомлення про зраду дружини під час відрядження.

1. Проведіть психологічний аналіз сімейної ситуації за алгоритмом.
2. Зробіть психологічний прогноз описаної ситуації.

Тема 6. Вплив особливостей взаємовідносин батьків та типу виховання в сім'ї на формування особистості дитини.

Проблемні запитання

1. Класифікація стилів батьківського виховання включає чотири види: авторитетний, авторитарний, ліберальний, індіферентний. Як вказані стилі виховання реалізуються у наведених нижче типових ситуаціях? Яка відповідь здається вам найбільш прийнятною? Відповідь обґрунтуйте.

Ситуація 1. Син-дошкільник дивиться по телевізору улюблену програму, яка закінчується тоді, коли йому вже треба спати. Він умовляє батьків почитати йому перед сном один розділ казки. Їхня реакція така:

- Навіть не проси! Пора спати!
- Як скажеш, мій маленький...
- Нехай сам приймає рішення!
- Добре! Одну коротеньку історію – і спати (батьки обов'язково виконують обіцяне).

Ситуація 2. Донька-школярка скаржиться, що треба виконувати домашнє завдання.

- Навіщо мені робити цю дурницю? – запитує вона. Реакція батьків: – Якщо вчителька сказала, то це потрібно.
- Піди запитай у тата (мама).
- Як ти сама думаєш? (батьки залишають на розсуд дитини).
- Я розумію, що нудно, але потрібно (батьки допомагають своїми порадами).

Розв'язування проблемних (ситуативних) задач

У кабінет шкільного психолога заглянула жінка. Як з'ясувалося з розповіді, її син-старшокласник Максим навчається у сусідній школі. Однак вона звернулася до психолога саме цієї школи, оскільки нізащо б не наважилася прийти в школу сина з подібним запитом. Жінка скаржилася на сина, переконуючи, що в того погана поведінка і негативне ставлення до неї. Останнім часом, коли до закінчення школи залишилось трохи більше ніж півроку, Максим почав прогулювати заняття, а тепер і зовсім закинув навчання. На критику матері й навіть на дружні поради відповідає грубощами. Мати переконана, що в сина не все добре з психікою. Можливо, його потрібно показати спеціалісту. Виховувала вона сина сама, без батька. З чоловіком розлучилася будучи вагітною. «Я для сина нічого не шкодувала, все життя ні в чому не відмовляла. Навіть заміж не вийшла», – ця думка проходила через усю розповідь матері.

1. Проаналізуйте причини конфлікту матері з сином.
2. Запропонуйте шляхи покращання психологічного клімату в сім'ї.

Методичні рекомендації щодо представлення індивідуальної навчально-дослідної роботи (НавДР)

Передбачає: виконання індивідуальних завдань, що містять елементи наукових досліджень і вимагають від студентів ознайомлення з достатньо широким колом літератури, використання комп'ютерної техніки.

На *титальному аркуші* НавДР вказується найменування вищого навчального закладу, факультет і відділення навчання, тема, прізвище студента-виконавця, прізвище викладача.

Здійснюється: за планом дослідження, який містить наступні складові: вступ, основну частину, висновки, список літератури, додатки.

У *вступі* автор обґрунтовує вибір теми емпіричного дослідження, визначає її актуальність, завдання, вказує методи дослідження, психодіагностичний інструментарій (методики, опитувальники, ін.), описує вибірку.

В *основній частині* автор представляє кількісні дані (таблиці, гістограми, діаграми, графіки) та розгорнену інтерпретацію отриманих даних (якісний аналіз кількісних даних). При цьому логіка і аргументованість є основними критеріями якості наукового дослідження.

У *висновках* підводять загальні підсумки виконаного емпіричного дослідження, надають практичні рекомендації з досліджуваної проблеми.

У *додатки* включають допоміжний матеріал: методики, анкети, малюнки, протоколи.

Список використаної літератури повинен включати не менш 5 - 7 джерел. Кінцевим результатом НавДР є його оформлення належним чином, обсяг – до 10 сторінок (формат А4).

Критерії оцінки завдань за індивідуальну роботу:

Показник, що оцінюється	Критерії оцінювання
Зміст роботи 0-30 балів (включно з презентацією)	<ul style="list-style-type: none">- самостійність виконання- чітко сформульовані цілі, завдання дослідження- відповідна кількість досліджуваних (вбірка)- обґрунтованість вибору методик дослідження, опитувальників- коректні методи обробки отриманих результатів- грамотність, аргументованість і коректність інтерпретації отриманих даних- логічність, доказовість висновків- відповідність формальним критеріям (структура,

	послідовність та логічність, обґрунтованість аргументації та висновків, грамотність, якість оформлення тощо)
0-10 балів	*наявність презентації

*за бажанням студента

2.2.3. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів з навчальної дисципліни «Психологія спілкування»

Метою вивчення навчальної дисципліни «Психологія спілкування» є засвоєння студентами основних теоретичних підходів до вивчення проблем комунікації та спілкування, формування навиків аналізу смислів та змісту комунікаційних актів, навиків розпізнання невербальної сигналізації та емоцій співбесідника, навиків збереження комунікативної рівноваги та ефективності комунікації; розвиток комунікативного потенціалу студентів та комунікативних здібностей, необхідних для професійної діяльності психолога.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК5. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК6. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК8. Навички міжособистісної взаємодії.

ЗК9. Здатність працювати в команді.

ЗК10. Здатність реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК11. Здатність зберегти та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК):

СК1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології.

СК2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ.

СК3. Здатність до розуміння природи поведінки діяльності та вчинків.

СК4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел.

СК11. Здатність дотримуватись норм професійної етики.

СК12. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНА РОБОТА

Психологічний профіль учасників взаємодії

за матеріалом відеоприкладу

Методичні рекомендації щодо представлення навчально-дослідної роботи (НавДР) (навчальний проект)

Індивідуальна навчально-дослідна робота є видом позааудиторної індивідуальної діяльності студента, результати якої використовуються у процесі вивчення програмового матеріалу навчальної дисципліни.

НавДР з курсу «Психологія спілкування» – це вид навчально-дослідної роботи студента, яка містить результати дослідницького пошуку, відображає рівень його навчальної компетентності.

Передбачає: виконання індивідуальних завдань, що містять елементи наукових досліджень; систематизацію, узагальнення та практичне застосування знань із навчального курсу, удосконалення навичок самостійної навчально-пізнавальної та прогностичної діяльності.

Мета: описати психологічний профіль особистості співрозмовників на прикладі самостійно підбраного відеоролику.

Здійснюється: за планом дослідження, який містить наступні складові: вступ, основну частину, висновки, джерело інформації: посилання на електронний носій (відеоролик).

У **вступі** автор обґрунтовує вибір відеоприкладу як предмету самостійного дослідження (зазначає тему, означає її актуальність, коротко описує зміст розмови дійових осіб), визначає мету і завдання дослідницької роботи, вказує методи дослідження (спостереження, метод профайлінгу, ін.).

В **основній частині** автор описує виявлені ним особливості комунікативного, інтерактивного, перцептивного аспектів спілкування та представляє психологічний профіль учасників взаємодії, в якому надає розгорнену

інтерпретацію виявлених параметрів аналізу. При цьому логіка і аргументованість є основними критеріями якості виконаного наукового дослідження.

У **висновках** підводять загальні підсумки виконаної НавДР та рефлексують щодо процесу виконання роботи (професійне спрямування, зацікавленість, важкість самостійного аналізу, побажання, тощо).

Список використаних джерел:

Кінцевим результатом НавДР є його оформлення належним чином, обсяг – до 10 сторінок (формат А4). За бажанням може бути презентація результатів дослідження у форматі PowerPoint.

Критерії оцінки завдань за індивідуальну НавДР:

Показник, що оцінюється	Критерії оцінювання	
Зміст роботи 0-30 балів	<ul style="list-style-type: none"> - обґрунтування актуальності, чіткість у формулюванні цілі й завдань дослідження - аналіз суті та змісту відеоролику; - виклад фактів, результатів спостереження в логічній послідовності; грамотність, аргументованість і коректність інтерпретації отриманих даних - логічність, доказовість висновків, обґрунтованість власної позиції, пропозиції щодо розв'язання проблеми/конфліктної ситуації/конфлікту співрозмовників - відповідність формальним критеріям (структура, грамотність, якість оформлення тощо) 	<ul style="list-style-type: none"> 3 бали 5 балів 15 балів 5 балів 2 бали
презентація	*наявність презентації	2-10 балів

*за бажанням студента

Методичне забезпечення виконання НавДР

Термін профайлінг (від англ. «profile») – це технологія оцінки та прогнозування поведінки людини за допомогою аналізу найбільш інформативних ознак: характеристик зовнішності, невербальної та вербальної поведінки, тощо.

Спілкування між людьми незалежно від предмета розмови дозволяє психологу зрозуміти мотиви, потреби, вчинки і дії людини, з'ясувати причини зміни її поведінки, аналізувати взаємостосунки, визначати шляхи і способи психологічного впливу і т.п. Необхідно аналізувати інформацію комплексно, використовувати всю сукупність можливих методів вивчення особистості.

Параметри аналізу:

1 блок - комунікативні особливості:

- психодіагностика зовнішніх ознак (оцінка загального вигляду людини та її зовнішності, домінуючого положення (зверху – внизу, стоячи – сидячи, стоячи – стоячи))
- психодіагностика змісту висловлювань (у мові людини міститься психологічна інформація, яка характеризує інтереси, погляди, переконання, життєві цінності, установки, звички, спосіб життя, культуру та ін. особливості особистості); уміння слухати
- психодіагностика невербальних засобів (оцінка виразу очей і напрямку погляду; поз, жестів, міміки, дистанції, вокалізації мовлення: інтонація голосу, зміна його темпу, пауз, тембру).

2 блок - інтерактивні особливості:

- вид взаємодії (співробітництво, конкуренція)
- розподіл ролей у взаємодії за Е.Берном, вид трансакцій
- моделі поведінки партнерів у взаємодії (асертивна поведінка, невпевнена, агресивна, маніпулятивна) та техніки досягнення мети.

3 блок - перецептивні особливості:

- механізми і ефекти сприйняття, помилки каузальної атрибуції.

Наведемо приклади студентських робіт, які надано за їхньою згодою та без редакції мовностилістичного тексту.

Психологічний профіль учасників взаємодії за матеріалом відеоприкладу студентки 3 курсу спеціальності 053 «Психологія» Павлюк Валерії Сергіївни

ВСТУП

Актуальність. Суттєвим фактором, що вплинув на підбір відеоролику для його подальшого опрацювання, було прагнення віднайти фразу, що стосується того аспекту дисципліни, обізнаність з якого я прагну підвищити. В зазначеному відеоролику демонструється те, що ефективність і успіх переговорів багато в чому залежать не лише від професійних і комунікативних якостей та поведінки обох сторін, але й від їх моральних якостей. Акцентується увага на особистісних якостях співрозмовника, оскільки умовою успішної діяльності керівника є поєднання професійних та особистісних якостей.

Метою дослідницької роботи є оформлення психологічного профілю учасників взаємодії за матеріалом відеоприкладу.

Завдання:

- вирішення теоретичних питань, які пов'язані з проблемою дослідження;
- виявлення особливостей комунікативного, інтерактивного, перцептивного аспектів спілкування та представлення психологічного профілю учасників взаємодії, в якому надати розгорнену інтерпретацію виявлених параметрів аналізу;
- поглибити знання з дисципліни «Психологія спілкування»;

- здійснити рефлексію щодо процесу виконання роботи (професійне спрямування, зацікавленість, важкість самостійного аналізу, побажання, тощо).

Методи дослідження: спостереження, системно-структурний метод, аналіз і синтез, узагальнення, метод профайлінгу.

Джерело інформації: <https://youtu.be/WCrBQXUCF10>

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Комунікативні особливості

Психодіагностика зовнішнього вигляду. Зовнішній вигляд виконує важливу комунікативну функцію, впливає на формування першого враження та надає інформацію про соціальний статус людини, її життєвий успіх, професію, рівень матеріального забезпечення, естетичний смак та багато іншого. І щоб досягти успіху в переговорах, потрібно вміти подати себе, презентувати, підсилити власні професійні та комунікативні якості додатковими привабливими рисами. Одяг визнається естетичним тоді, коли підкреслює кращі риси (статність, стрункість), пом'якшує та приховує недоліки, а за фасоном, кольором та малюнком відповідає віку людини, її професії, порі року та сезону.

Варто зазначити, що чоловіки, які ведуть переговори, одягнені у класичні костюми та білі сорочки, рекомендовані для ділового спілкування. Цікавим є те, що у всіх були розстебнуті гудзики, що є цілком доречним у цій ситуації, оскільки зустріч відбувається не в офісі, а в ресторані. Краватки ж були такої довжини, щоб їх широкий кінець торкався пряжки на ремні.

Я вважаю, що чоловіки справили приємне перше враження один на одного, зокрема в тому, що стосується зовнішнього вигляду.

Психодіагностика висловлювань. В подальшому обидві сторони висловилися стосовно того, що є пріоритетом в майбутній співпраці, і їхні думки не збіглися одне з одним. Так, для одного чоловіка є важливим глобальний і потребніший підхід до співпраці, перспективне бачення та гнучкість, ініціативність та рішучість, особливо в умовах ризику, завзятість у роботі та безперервне самовдосконалення, тоді як чоловіки, що були колегами, демонстрували: з одного боку, прагнення до матеріального заохочення, з іншого – крім вищеперерахованих професійних якостей, ще й такі особистісні якості, як неупередженість, лояльність, здатність повністю використовувати можливості підлеглих правильною їх розстановкою та справедливим ставленням до них, створювати їм сприятливу атмосферу для роботи. На основі цього я можу припустити, що життєві цінності і установки співрозмовників значно відрізняються.

На мою думку, чоловік, якого потрібно було зацікавити в подальшій співпраці, демонстрував власними висловлюваннями деяку критичність і упереджене ставлення до співрозмовників, в деякій мірі байдужість.

Психодіагностика невербальних засобів. Обидві сторони демонстрували прямий погляд в очі співрозмовнику, що говорить про увагу і те, що вони залучені в розмову. Ще такий погляд використовується для передачі інтересу,

але в даній ситуації від чоловіка, який стверджував, що правильним рішення буде звільнити офіціантку, транслювалася зверхність і готовність заперечувати, оскільки довгий погляд супроводжувався відкинутою назад головою і корпусом. Це доповнювалось поглядом на наручний годинник і пальцями, що барабаняють по столу, і це свідчить про нетерплячість, бажання якнайшвидше завершити розмову; посиленням звучання голосу – показ того, що саме ця людину володіє ситуацією, відсутність пауз у розмові, щоб мінімізувати часу на роздуми співрозмовників і говорити під тиском те, що він хоче почути.

Також можемо відмітити, що спілкування носило суперницький характер лише для однієї пари співрозмовників, зокрема тих, що відзначились більш лідерськими позиціями у розмові, оскільки вони сиділи один навпроти одного, тоді як інший колега зайняв кутову позицію по відношенню до чоловіка, на якого офіціантка пролила воду, а це говорить про налаштованість на більш дружній характер розмови.

Інтерактивні особливості

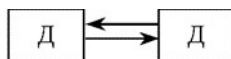
Вид взаємодії. На мою думку, зі сторони чоловіка, якого цікавить матеріальна сторона співпраці, спостерігалось пристосування (згладжування), що передбачає більшою мірою враховувати інтереси опонентів і не уникати спільних з ними дій, демонстрування зговірливості і навмисної поступливості в чомусь, вважаючи, що, мало втрачаючи, набуває більше, у тому числі добрі взаємини, обопільну згоду, партнерські зв'язки. Він робив усе, щоб усунути саму можливість критики, запобігти виникненню або загостренню конфліктів, апелюючи до потреби в солідарності.

Інші ж чоловіки демонстрували орієнтацію на якнайповніше задоволення інтересів усіх сторін, тобто співробітництво. Вони сприймали розбіжності, що стосуються професійної діяльності, як потребу вирішити проблему без завдання збитку якій-небудь стороні, оскільки та здавалася важливою для обох сторін, кожна з яких не має наміру ухилитися від її спільного вирішення. Домовленість оцінювалася як вигідна за наявної ситуації. Було помітне прагнення прийти до повної згоди щодо взаємовигідного вирішення значущого для всіх питання, принаймні до інциденту з офіціанткою, після якої чоловік, що в кінцевому результаті відмовився від продовження розмови і подальшої співпраці, оскільки вже не був налаштований на неї.

Розподіл ролей у взаємодії за Е. Берном, вид трансакцій. На думку Е. Берна, у кожній людині існує три «Я»: Дитина (залежна, покійна, безвідповідальна і беззахисна істота); Батько (навпаки, незалежний, непокірний, бере на себе відповідальність, вимагає, оцінює, вчить, керує, підпорядковує); Дорослий (характеризується розсудливістю, схильністю до роботи з інформацією, зважає на ситуацію, розуміє інтереси інших, розподіляє відповідальність між собою і ними). Стаючи в позицію Дитини, людина виступає підлеглою і втрачає впевненість в собі; в позиції Батька – самовпевненою, агресивною; в позиції Дорослого – конкретною і стриманою.

Я вважаю, що чоловіки, налаштовані на співпрацю, перебували в Его-стані «Дорослий», оскільки сприймали та переробляли інформації, отриману від співрозмовника, приймали рішення переважно обдумані, усвідомлюючи їх

наслідки і беручи відповідальність за власні слова та поведінку. На основі цього я можу припустити, що трансакції є доповнювальними.

Це взаємодії, за яких партнери адекватно сприймають позицію один одного, розуміють ситуацію однаково і відповідають саме з тієї позиції, з якої очікує партнер.

Моделі поведінки партнерів у взаємодії та техніки досягнення мети.

На мою думку, поведінку партнерів у спілкуванні можна охарактеризувати як асертивну, оскільки вони доволі конструктивно відстоювали власні інтереси та думки, вільно висловлювались, несли відповідальність за власні слова та вчинки і демонстрували чесність, відвертість та прямота в спілкуванні.

Перцептивні особливості

Механізми і ефекти сприйняття. Я вважаю, що в процесі спілкування виник ефект ореолу, який полягає у сприйнятті особистості на основі однієї з її особливостей, перенесенні позитивного або негативного враження про одну якість на всі інші. Сформувався «негативний ореол», тобто негативна упередженість до чоловіка, який доволі різко і грубо висловився по відношенню до офіціантки у того, хто в результаті відмовився від подальшої співпраці, не звертаючи уваги на матеріальну цінність домовленості.

На мою думку, серед механізмів сприйняття можна помітити стереотипізацію. Стереотипи формуються на основі недостатньої поінформованості про об'єкт сприймання. Також впливає ефект ореолу, деформуючи процес міжособистісного сприймання і розуміння.

Помилки каузальної атрибуції. Присутня фундаментальна помилка атрибуції – схильність людини пояснювати вчинки і поведінку інших людей їх особистісними особливостями, а особисту поведінку – зовнішніми обставинами; тенденція переоцінювання значення особистісних рис і установок людини та недооцінювання ролі ситуації у поясненні поведінки індивіда. Що ми й спостерігаємо в ситуації з чоловіком і його різким ставленням до офіціантки, оскільки істинні мотиви поведінки можуть полягати не в особистісних або моральних якостях, а зовнішніх чинниках (наприклад, в чоловіка трапилось щось погане, що відобразилося на його настрої, але він намагався цього не показувати, даний інцидент слугував поштовхом). Також я б відзначила ігнорування інформаційної цінності того, що ще не відбулося, оскільки основною для оцінки вчинків людей може слугувати не тільки те, що «спричинилось», але й те, чого людина «не зробила».

ВИСНОВКИ

Я вважаю, що самотійні роботи цього типу є найефективнішим способом активізації пізнавальної діяльності. Вони сприяють осмисленому перенесенню знань для опрацювання подібних завдань, виробленню умінь аналізувати події, явища, факти, особливості спілкування і взаємодії і, важливо, психологічної

готовності до самостійного систематичного поповнення власних знань, їх розширення і вміння орієнтуватися у потоці інформації. Студент стає більш гнучким в плані використання засвоєних знань, не лише відтворює теорію, але й підходить до проблеми з практичної сторони.

Цінним є те, що подібні завдання характеризуються практичною спрямованістю. Потребують осмислення і роздумів, що призводить до формування професійних якостей. Враховуючи кількість часу і достатню важкість завдання, на мою думку, воно все ж є необхідними в навчальній діяльності, оскільки зміст відображає різноманітні аспекти психологічних знань і носить професійне спрямування, навички і вміння, що формуються у студента в ході виконання, є корисними у майбутній професійній діяльності.

**Психологічний профіль учасників взаємодії
за матеріалом відеоприкладу
студента 3 курсу спеціальності 053 «Психологія»
Артимича Юрія Миколайовича**

ВСТУП

Для дослідження було вибрано трьоххвилинний епізод з художнього фільму 2019 року виходу «Вас не було на місці»(в оригіналі «Sorry We Missed You»), в якому розповідається історія робочої англійської сім'ї, яка бореться з наслідками кризи 2008 року і намагається вижити, не зважаючи на стрімке збідніння.

В цьому епізоді головний герой, батько сім'ї, намагається випросити хоча б кілька вихідних в свого начальника, оскільки він не встигає розібратись з проблемами, які з'явилися у нього та його сім'ї в останній час. При цьому все ускладнюється тим, що формально він не є найманим працівником, а влаштований лише як підрядник у фірми.

На мою думку, тема є гостро актуальною в сучасних реаліях, оскільки ми всі можемо навколо себе споглядати наслідки нової кризи, яка почалася в 2020 році і тільки ускладнилась пандемією коронавірусу. Також, різні форми неофіційної та напівофіційної зайнятості є болючою проблемою для країн, що розвиваються, до яких ми і належимо.

Метою цієї навчально-дослідної роботи є створення психологічного профілю учасників діалогу за допомогою аналізу відеоролика.

Завданням є виявлення та описання особливостей комунікативного, інтерактивного, перцептивного аспектів спілкування та представлення психологічного профілю учасників взаємодії.

Методами дослідження є метод спостереження та метод профайлінгу.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Сцена починається в приміщенні, скоріш за все, офісу компанії, де ми можемо одразу побачити двох головних героїв – батька сім'ї Рікі Тьорнера та його начальника Гевіна Малоні.

Вже один тільки їх зовнішній вид може надати нам велику кількість інформації. Почнемо з аналізу зовнішнього вигляду. Рікі вдягнутий в робочу уніформу(події відбуваються на поштової фірмі), що, можна сказати, розмиває його особистість серед інших працівників, хоча вони і не наявні в офісі в цей момент. На одязі начальника також видно логотип фірми, але помітно, що його уніформа відрізняється від робочої. Це вирізняє його серед інших і демонструє певний авторитет.

Постава також є дуже інформативною. У Рікі опущені плечі, він трохи нахилений вперед до начальника, коліна зведені разом і руки покладені на них. Все це говорить нам про те, що він в цій ситуації відчуває себе максимально невпевнено. Нахиленість в сторону начальника може бути признаком того, що він намагається увійти в його особисту зону спілкування, поговорити з ним як з близькою людиною. Малоні, навпаки, відчуває себе максимально впевнено. Про це говорять його місці припідняті плечі і широко розсунуті коліна. Руки він склав на животі, в позі, що може говорити про його скептичне відношення до інформації, яку йому намагається донести Рікі. Також видно, що він нахилений назад, а одже відчуває себе розкуто і намагається триматись зони соціального спілкування. І хоча обидвоє учасників діалогу сидять, можна впевнено сказати, що начальник займає домінуюче положення зверху, а підлеглий – знизу.

Вже на старті діалогу Рікі починає виправдовуватись перед своїм начальником і називати свої позитивні якості. Одразу видно, що він хоче чогось попросити. Далі він перераховує буквально всі проблеми, з якими стикнулася його сім'я і просить начальника виділити хоча б тиждень вихідних, оскільки з роботи він приходив надвечір і нічого не встигає. Це показує, що він орієнтований на сім'ю і хоче зробити все, щоб покращити її життя.

Перша ж відповідь начальника – «До чого тут я?». Він пропонує Рікі знайти собі заміну, і тоді він нічого не втратить. Як видно, начальник одразу апелює до формального статусу Рікі як незалежного підрядника, а не найманого працівника. Це загальна практика на ринку праці, направлена на нелюдське ставлення до працівників, оскільки «незалежний підрядник» навіть близько не має тих гарантій, що найманий працівник. Хоча, як можна бачити з самого сюжету, по факту Рікі виконує саме роль найманого працівника. Його проблеми дійсно виникли в значній мірі через роботу, яка забирає в нього весь час, але він не може отримати заслужений відпочинок.

Рікі знову починає виправдовуватись, розповідає про виходи, які він вже шукав з ситуації. Але начальник показує свою незацікавленість в цьому і відстороненість з ситуації короткою відмовкою – «Добре, що ти проявляєш ініціативу, думаєш наперед». Можна навіть сказати, що він таким чином насміхається над працівником.

Після того як Рікі зменшує і без того незначне прохання на 5 днів відгулу, начальник починає перераховувати всіх, хто за останній час просив у нього відгул з тих чи інших причин. Таким чином, він показує, що для нього всі вони, включаючи Ріка, однакові і не цікаві, і що їх проблеми його не хвилюють. Він

навіть перераховує їх на пальцях, що може говорити про відношення до Рікі як до дитини і глузування над ним.

Далі Малоні починає відкрито самовихвалитись. Він розповідає, як використовує собі на користь ненависть всіх працівників, як він створив «найкращий склад в країні» і як йому варто вже встановити пам'ятник. Він живо жестикулює, робить паузи, ставить риторичні запитання – можна сказати, що він ніби грає роль в театрі. Він пояснює, що дивиться не стільки на те, як працюють люди, як на формальні результати, які отримує за допомогою електричних апаратів, які вони повинні використовувати в роботі. Це говорить про його жорстоке і зверхнє ставлення до інших, орієнтацію виключно на задоволення власних цілей, високу, навіть завищену самооцінку.

Протягом всієї бесіди Рікі важко зітхає, тихо говорить, його очі дивляться ніби в нікуди, а лице дуже скуте. Він зовсім не жестикулює, його руки лежать на колінах весь час. Це доводить його невпевненість в ситуації. Погляд Малоні ж впевнений, брутальний, направлений знизу в верх, що є проявом домінації. Він, як вже було сказано, жестикулює, робить паузи, керує своїм голосом і рухає тілом. Він почуває себе як риба у воді на своєму місці.

З усього описаного можна зробити висновок, що взаємодія між цими двома особами є конкурентною. Ми бачимо, що Малоні в даному випадку зовсім не зацікавлений в співробітництві і захищає лише свої інтереси. При цьому, він має достатньо авторитарності для одноосібного прийняття рішення.

З точки зору транзактного аналізу Еріка Берна, цю взаємодію можна описати як паралельну другого типу. Его-стан батька тут, звичайно, у Малоні, а Рікі знаходиться в его-стані дитини. Це доводиться тим, як саме вони спілкуються, що вже було описано вище. Рікі намагається випросити щось для себе, а Малоні показує, що Рікі йому не цікавий, і нічого від нього не отримає.

Щодо моделей поведінки в конфлікті, очевидно, що для Рікі характерною є невпевнена (пасивна) поведінка, а для Малоні характерна агресивна поведінка. Знову ж таки, це вже було описано вище. Додамо тільки прояви поведінки, які чітко видно в цьому діалозі. В поведінці Малоні просліджується високий рівень домагань, приниження інших, прояв зневаги, а в поведінці Рікі – негативне мислення, низький рівень домагань, пристосування.

Також важливо охарактеризувати особливості перцептивної сторони спілкування в даному епізоді. Як можна побачити, для Малоні зовсім не характерними є ідентифікація та емпатія. Він не здатний поставити себе на місце працівника, чи хоча б емоційно зрозуміти його переживання. Для Рікі ж, навпаки, вони є дуже важливими, оскільки ми знаємо, що він переживає за свою сім'ю, і просить відпочинок від роботи навіть не щоб допомогти собі, а для допомоги сім'ї.

Рефлексія, на мою думку, притаманна Малоні. Він чудово розуміє, як до нього ставляться інші, і діє відповідно до цього. Можна навіть сказати, що у нього в результаті рефлексії відбулась професійна деформація – він став черствим, грубим, не чуйним до почуттів і переживань інших. Характерним для нього став егоцентризм. І, з певної точки зору, статись по іншому і не могло, адже його посада передбачає такі деформації.

Також можна говорити про те, що для Мелоні характерною є стереотипізація по відношенню до працівників, що помічається в тому моменті, коли він перераховує їх проблеми, з якими вони до нього звертались. Видно, що по відношенню до них всіх від відноситься однаково зверхньо.

ВИСНОВКИ

Отож, в результаті роботи вдалось створити психологічний профіль учасників діалогу, виявити та описати особливості комунікативного, інтерактивного, перцептивного аспектів спілкування.

Процес виконання виявився досить цікавим. Такий вид роботи був незвичайним, нехарактерним для минулих років навчання. Дуже позитивним є те, що вибір матеріалу для аналізу був самостійний, а значить давав можливість студенту проявити власні інтереси. Робота була досить нелегка, проте і зовсім важкою її назвати не можна. В майбутньому хотілось би, щоб перед виконанням подібного завдання давався якийсь приклад подібного аналізу, щоб студенту було легше на його основі провести власний.

В цілому, такий вид роботи вибивається з поміж інших і дає позитивний та корисний досвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

https://www.youtube.com/watch?v=-RPWQ2XB_r8 - з 1:02:56 до 1:06:30

Висновки

Самостійна робота студентів як невід’ємна частина навчального процесу сприяє поглибленню й розширенню знань, посиленню інтересу до пізнавальної діяльності, формуванню творчої особистості спеціаліста, здатного до самовдосконалення та самоосвіти.

Очевидно, що вища школа поступово, але неухильно переходить від передачі інформації до керівництва навчально-пізнавальною діяльністю, формування у студентів навичок самостійної творчої роботи. Організація самостійної роботи студентів надає можливості особистісного залучення студента до опанування професійної діяльності та формує в нього професійні якості: відповідальність, креативність, інформаційну культуру, здатність до самоосвіти. Її продуктивність забезпечується поєднанням різноманітних форм навчальної діяльності. Можна зробити висновок, що науково організована самостійна робота обумовлює активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів; навчає самостійно працювати з науковою та методичною літературою, здобувати необхідні знання, набувати практичні вміння й навички для професійної діяльності.

Щоб самостійна робота була ефективною, студент має глибоко усвідомити її необхідність, мету й подальшу корисність для себе. Тому варто підкреслити, що виконання завдань самостійної роботи створює базу для формування внутрішньої мотивації навчання студентів. Як правило, студент, який володіє навичками самостійної роботи, активніше і глибше засвоює навчальний матеріал, виявляється краще підготовленим до творчої праці, до самоосвіти і професійної діяльності.

Отже, самостійна робота визначається готовністю до безперервного пошуку нового, актуального знання, до грамотного здійснення інформаційних процесів (пошуку, зберігання, переробки) – що є однією із професійних компетенцій фахівця в будь-якій галузі, яка визначає успішність його особистісного зростання і соціальну затребуваність. Самостійна робота студента створює умови для зародження власної думки та пізнавальної активності. Навички самостійного пошуку та опрацювання наукових, літературних, бібліографічних джерел допомагають швидко знаходити потрібну інформацію різної тематики та підтримують образ всебічно розвиненої та інтелектуально багатой особистості.

Додатки

Додаток А.

Ієрархічна характеристика рівнів засвоєння когнітивної групи цілей навчання за Б. Блумом [50]

Назва рівня	Показники	Результати	Ключові слова до завдань
Знання Knowledge Level	Переказування, запам'ятовування, розпізнання та відтворення матеріалу, що вивчається	Запам'ятовування та відтворення термінів, конкретних фактів, методів і процедур, основних понять, правил, принципів, цілісної теорії	Знати, класифікувати, назвати, знайти відповідне, розташувати, відрізнити факти від їх інтерпретації, перелічити, переказати, упізнати, визначити, запам'ятати, навести приклад, описати, скласти перелік, дати означення, повторити, цитувати, показати, посилатися та ін.
Розуміння Comprehension Level	Здатність встановлювати зв'язок одного матеріалу з іншим, перетворювати його із однієї форми представлення до іншої (наприклад, із словесної до графічної, математичної і навпаки).	Уміння використовувати абстрактні поняття, застосовувати іншу термінологію, символіку, переказувати своїми словами; Інтерпретація навчального матеріалу (пояснення, короткий виклад).	Узагальнити, пояснити, інтерпретувати, порівняти, перетворити, встановити, диференціювати, продемонструвати, надати інше визначення, перекласти, виконати огляд, зробити повідомлення, дати оцінку, навести приклади, обґрунтувати, визначити головну ідею, розпізнати, описати, анотувати та ін.
Застосування Application Level	Уміння використовувати вивчений матеріал в ситуаціях, відмінних від тих, в яких вони були отримані. Здатність виділення частин цілого, суттєвих деталей, виявлення взаємозв'язку між ними, осмислення принципів організації цілого, отримання можливостей	Застосування правил, методів, уміння розбивати в конкретних умовах і нових навчальний матеріал на складові: поняття, закони, принципи, теорії; уміння порівнювати і узагальнювати, пов'язуючи із цими складовими. Осмислення не лише змісту навчального матеріалу, але й його внутрішньої структури; здатність бачити помилки та огріхи в логіці міркувань	Відшукати, розв'язати, обчислити, передбачити, розрахувати, запитати, продемонструвати, адаптувати, використати, показати, застосувати, класифікувати, проілюструвати, застосувати на практиці, оперувати, модифікувати. Проаналізувати, організувати, дослідити, експериментально перевірити, розрізнити, зобразити схематично, побудувати діаграму, графік, узяти участь дискусії, виявити
Аналіз	Відкривати,	Розрізнити факти і	Обстежити, критично

<i>Analysis Level</i>	винаходити та розрізняти компоненти, складові частини ситуацій чи інформації	наслідки, оцінювати значущість деталей; Формулювати концепції або висновки, яких автор матеріалу дотримувався, але явно не висловив	поставитись, протестувати, розрахувати, вивчити, протиставити, порівняти, визначити категорії, в цілому визначити
Синтез <i>Synthesis Level</i>	Уміння комбінувати елементи, щоб одержати ціле із новою системною властивістю	Уміння збирати матеріал із різних джерел так, щоб отримати модель чи структуру більш зрозумілу, ніж початковий матеріал. Таким новим продуктом може бути повідомлення, план дій, наказ, нова схема	Створити, організувати, висунути гіпотезу, підтвердити думку, скласти звіт, виконати згідно закону, чи за правилом, спланувати, покращити, спрогнозувати, розробити, генерувати, підготувати, сформулювати, придумати, здійснити винахід, зібрати, представити
Оцінка <i>Evaluation Level</i>	Уміння оцінити значення того чи іншого матеріалу для конкретної мети, визначення цінності чи можливості ефективного використання інформації	Судження та висновки мають засновуватись на чітких критеріях, оцінювати логіку побудови матеріалу, відповідності висновків тим, що вже були висловлені раніше, адекватне оцінювання явищ (на відміну від суб'єктивної думки)	Оцінити, обрати, встановити, розсудити, обстояти думку, розцінити, оцінити за шкалою, порівняти, обґрунтувати чому, зробити висновок, аргументувати, рекомендувати, критикувати, розв'язати, здійснити випробування, прослідкувати, передбачити, визначити пріоритети, вступити в дебати

Додаток Б.

Мовні стандарти та список дієслів, які використовуються в дослідницькій роботі

Актуальність теми розкривають за допомогою словосполучень: «Роботу присвячено актуальній темі...», «Актуальність теми зумовлено...».

Основна теза формулюється за допомогою використання виразів: «Центральним питанням роботи є...»; «На перший план висувається питання про...».

Позитивна оцінка: «Безумовним (головним, вагомим) результатом роботи є»; «Робота цінна тим, що в ній по-новому розглядається...»; «...дається цікавий аналіз сучасного етапу...»; «...представлені різні підходи...»; «робота вирізняється високою інформативністю...», «...нестандартним підходом до аналізу проблем...».

Неоднозначна оцінка: «аргументація автора містить суперечливі, спірні позиції»; «думка не підкріплена фактами, що робить міркування автора декларативними, хоча в цілому робота заслуговує позитивної оцінки»; «відмічені зауваження мають локальний характер і не впливають на кінцевий результат».

Негативна оцінка : «викликає сумнів доцільність (продуктивність, коректність такого підходу...»); «до недоліків слід віднести...»; «автор випустив/не врахував...»; «не вдалося показати».

Висновки: «Таким чином, отже, в цілому, маємо визнати...» [43].

Список дієслів, що використовуються в науковому дослідженні:

1. Дієслова загального характеру, що передають дії автора: автор розглядає; аналізує; розкриває; розбирає; висловлює; описує; означає; висвітлює.
2. Дієслова, що використовуються для означування дослідницького матеріалу: автор з'ясовує; стверджує; досліджує; розробляє; доводить; висуває; вважає.
3. Дієслова, що використовуються для означування визначень і градацій, класифікацій конкретних проблем, питань: автор визначає (дає визначення); характеризує; констатує; порівнює; співставляє.
4. Дієслова, що передають слова і думки, які автор першоджерела окремо виділяє: автор відмічає; підкреслює; повторює; зупиняється; неодноразово повертається; звертає/загострює/зосереджує увагу.
5. Дієслова, що використовуються для узагальнень, підведення підсумків: автор робить висновок; підсумовує; узагальнює.
6. Дієслова, що фіксують аргументацію автора першоджерела з використанням прикладів, цитат, цифр: автор покликається; доводить; співвідносить; цитує; аргументує; обґрунтовує; ілюструє; підтверджує.
7. Дієслова, що використовуються для вираження позиції автора: автор погоджується; полемізує; заперечує; критикує; сперечається [7].

Додаток В

Презентація результатів самостійної роботи студента

Мета презентації – набуття студентами навичок з аналізу власної роботи і публічного представлення результатів дослідження.

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ ПРЕЗЕНТАЦІЙ

- обсяг: до 15 (powerpoint)
- обов'язкові компоненти:
 1. титульний лист
 2. вступ
 3. результати дослідження
 4. висновки

5. посилання на використані матеріали
- наявність лаконічних заголовків, які мають узагальнювати основні положення слайду
 - структурованість інформації
 - стислий виклад матеріалу, максимальна інформативність тексту;
 - кожному положенню (ідеї) належить відвести окремий абзац.
 - використання табличної форми подання інформації (діаграми, схеми) для ілюстрації найважливіших фактів дають змогу подати матеріал компактно й наочно
 - пояснення розміщуються якнайближче до ілюстрацій, із якими вони мають одночасно з'являтися на екрані
 - текстова інформація має бути ретельно перевірена на відсутність орфографічних, граматичних і стилістичних помилок
 - кольорова гамма має бути однаковою для всіх слайдів (найкраще поєднання кольорів шрифту та фону: білий на темно-синьому, чорний на білому, жовтий на синьому)
 - усі слайди презентації мають бути витримані в одному стилі.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Мета	Структура	Зміст	Висновки	Оцінка
Всі частини презентації пов'язані з метою і предметом дослідження	Презентація починається слайдом, який викликає інтерес до теми дослідження, презентація відтворює інформацію в логічній послідовності	Презентація має в основі ключові положення, які повністю відповідають структурі дослідження (вступ, представлення кількісних результатів)	Результати емпіричного дослідження узагальнюються з метою формулювання важливих висновків за темою дослідження	10 балів
Основні складові частини презентації недостатньо повно відтворюють результати дослідження	Непослідовне і неповне представлення результатів дослідження	Презентація не у повному обсязі відтворює результати дослідження	Висновки не у повній мірі відтворюють отримані результати емпіричного дослідження	5 балів
Презентація має тему, однак її частини не мають відношення до теми дослідження	Презентація містить не всі компоненти вступу. Побудова презентації не дає чіткого уявлення про хід і зміст дослідження	В презентації не відображено емпіричні дані	Висновки практично відсутні, формальні або необґрунтовані	2 бали

Список використаної літератури

1. Антропова Л. Г. Психология и педагогика: учеб. пособие. Челябинск : ЧелГУ, 2006. 540 с.
2. Бойко Н. І. Основні педагогічні аспекти використання інформаційних технологій та технологій дистанційного навчання в самостійній роботі студентів. *Наукові записки: Збірник наукових статей НПУ імені М. П. Драгоманова*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. Випуск 71. С. 63-69.
3. Бойчук Ю.Д. Компетентнісний підхід. Харків : Апостроф, 2011. С.188-216.
4. Буйницька О. П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання: навч. посібник. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький, 2011. 180 с.
5. Васьковская С.В., Горноста́й П.П. Психологическое консультирование: Ситуационные задачи. Київ : Вища шк., 1996. 192 с.

6. Вольнова Л. М. Проектна діяльність як засіб підвищення рівня професійної підготовки майбутніх психологів: методичні рекомендації. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. 49 с.
7. Гузанов, Б. Н. Организация самостоятельной работы студентов вуза в условиях реализации многоуровневой модели обучения: монография. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.- пед. ун-та, 2014. 158 с.
8. Діордіященко.О.В. Самостійна робота студентів у ВНЗ. Проблеми підготовки спеціалістів. URL: http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Pedagogica/17894.doc.htm
9. Духневич В. М., Використання кейсів в процесі професійної та психологічної підготовки військових фахівців в умовах цивільного вищого навчального закладу. *Вісник Національного університету оборони України*. 2011. Вип. 2 (21) С.28–32.
10. Дистанційне навчання. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F
11. Інноваційні комп'ютерні технології у вищій школі: матеріали 11-ї науково-практичної конференції (м. Львів, 20-22 листопада 2019 року). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 197 с.
12. Кейс метод. Окно в мир ситуационной методики обучения (case-study). URL : www.casemethod.ru
13. Кнодель Л.В. Педагогіка вищої школи: Посіб. для магістрів. – Київ : ПАЛИВОДА, 2008. 135 с.
14. Кононець Н. В. Педагогічні інновації вищої школи: ресурсно-орієнтоване навчання. *Педагогічні науки : зб. наук. праць*. Полтава, 2012. Вип. 54. С. 76–80.
15. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html>.
16. Корвяков В.А. Научно–практические основы формирования самообразовательной деятельности студента в условиях многоуровневого высшего образования: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Оренбург. 2008. 52 с.
17. Кухаренко В.М., Рибалко О.В., Сиротенко Н.Г. Дистанційне навчання. Умови застосування. Дистанційний курс. за ред. Кухаренко В.М. Харків: Торсінг. 2001. 320 с.
18. Кривоніс О. М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчанні : навч. посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 182 с.
19. Ловка О. В. Психологічні умови організації групової проектно-діяльності студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ. 2013. 20 с.

20. Малихін О.В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. 307 с.
21. Михайлова Е. А. Кейс и кейс-метод: общие понятия. *Маркетинг*. 1999. 1. С.109–117.
22. Морозова Л. Інноваційні комп'ютерні технології у вищій школі: Матеріали 11-ї науково-практичної конференції (м. Львів, 20-22 листопада 2019 року). Львів : Видавництво Львівської політехніки. 2019. 197 с.
23. НАКАЗ МОН № 466 Про затвердження Положення про дистанційне навчання від 25.03.13 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>
24. Нечипорук Л. Портфоліо-технологія як інноваційна особистісно орієнтована технологія навчання у ВНЗ. *Нова педагогічна думка*. 2014. Вип. 1. С. 22–25.
25. Осадчук О.Л. Управление самостоятельной работой студентов: метод. пособие . Омск : Полиграф. центр КАН, 2009. 156 с.
26. Пасічник О. Аналітичний звіт за результатами опитування «Практики використання змішаного навчання у вищій школі». URL: http://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/1124/Report_Pasichnyk.pdf?sequence=1&isAllowed=y
27. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. за ред. З.Н. Курлянд. Київ : Знання, 2007. 495 с.
28. Пидкасистый П.И. Организация учебно-познавательной деятельности студентов: учебн. Пособие. Москва : Педагогическое общество России, 2004. 112 с.
29. Пидкасистый П.И. Педагогика: учебник для студентов педагогических учебных заведений. Москва : Педагогика, 2006. 608 с.
30. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних Зкладах. Наказ від 02.06.1993 № 161. URL [: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93>
31. Рибалко Л.С. Акмеологічний аспект змісту самостійної роботи студентів. *Акмеологія в Україні: теорія і практика* : зб. наук.праць. Київ, 2013. С.63-69.
32. Романовський О. Г. Упровадження інноваційних технологій у процесі фахової підготовки майбутніх психологів. *Теорія і практика управління соц. системами*. . 2012. Вип. 2. С. 3-13.
33. Самостоятельная работа студентов: виды, формы, критерии оценки : учеб.-метод. пособие. А. В. Меренков, С. В. Куньшиков, Т. И. Гречухина, А. В. Усачева, И. Ю. Вороткова; под общ. ред. Т. И. Гречухиной, А. В. Меренкова. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та. 2016. 80 с.
34. Семья в психологической консультации: Опыт и проблемы психологического консультирования. Москва : Педагогика. 1989. С. 43–45.

35. Система самостійних робіт студентів з використанням можливостей телекомунікаційних мереж. URL: <http://iob-career.com.ua/ua/studentsjob.php>
36. Смешанное обучение: ведущие образовательные технологии современности. М.Л. Кондакова, Е.В. Латыпова. *Вестник образования*. 2013. 9 (2759). С. 54–64.
37. Смирнова М.І. Інформаційно-методичне забезпечення самостійної роботи студентів при вивченні іноземної мови. *Філологія. Методика. Педагогіка*. Київ : КНЕУ. 2002. С. 113–118.
38. Степанов В. П. Методическое руководство для преподавателя СДО «Moodle»: Методические рекомендации. Харьков : ИД «ИНЖЭК», 2010. 168 с.
39. Суханов П.В., Нурулин Р.Н. Методические аспекты организации самостоятельной работы студентов вуза. *Современные проблемы науки и образования*. 2016. 6. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=25845>
40. Суханов П.В. Методические аспекты развития самообразовательной деятельности студентов вашей школы. *Современные проблемы науки и образования*. 2017. 3. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=26481>
41. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / за ред. В.М. Кухаренка. Харків: «Міськдрук», НТУ «ХПІ». 2016. 284 с.
42. Ткачук Г.В. Організаційно-педагогічні умови та етапи впровадження змішаного навчання у закладах вищої освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип.168. С.259–262.
43. Троянская С.Л. Савельева М.Г. Компетентностный подход к реализации самостоятельной работы студентов. Учебное пособие. Ижевск, Изд-во УдГУ. 2013. С.6.
44. Філософія освіти: Навчальний посібник за заг. ред. В. Андрущенко. І. Передборської. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2009. 329 с.
45. Фруктова Я.С. Самостійна робота як засіб формування професійної компетентності майбутніх фахівців з журналістики та інформації. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Випуск XXXVII. С.337.
46. Цюприк А. Основні підходи до проблеми організації самостійної роботи студентів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2003. 6. С.100–108.
47. Anderson L.W. A Taxonomy of learning, teaching, and assessing /Bloom B.S., Krathwohl D.R. New York: Longman. 2001. 156 p.
48. Blended learning. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Blended_learning
49. The Definition Of Blended Learning. January. 2013. URL: <http://www.teachthought.com/blended-learning-2/the-definition-of-blended-learning/>
50. Bloom B.S. Taxonomy of educational objectives : The classification of educational goals: Hand book I, cognitive domain /Bloom B.S. New York: Longman. 1994. 99 p.

51. Bonk C. J., Graham Ch. R. *The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives Local Designs* / C. J. Bonk, Ch. R. Graham - San Francisco, CA: Pfeiffer Publishing. 2006.
52. Jarmon Carolin. *Strategies for Developing an Effective Distance Learning Experience // Teaching at a Distance* / A joint publication of the League for Innovation in the Community College: Archipelago, a division of Harcourt Brace & Company. 1999. P. 1–14.
53. *Internet Survey Methodology*. Charles V. Balch. Cambridge Scholars Publishing. 2010. P. 6-12.
54. Norberg, A., Dziuban, C., Moskal, P. A time based blended learning mode. URL: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-87082>
55. Wimmer R. D. *Mass Media Research: An Introduction*/ Roger D. Wimmer, Joseph R. Dominick. – Cengage Learning. 2011. P.137-202.